

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Katolická církev v podmínkách II. světové války

Michaela Václavíková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Katolická církev v podmínkách II. světové války

Michaela Václavíková

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí práce, Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. Při tvorbě práce jsem velmi ocenila její podnětné rady, připomínky, ochotu a čas, který mi věnovala.

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Historické souvislosti.....	4
3. Předválečné období.....	6
3. 1. Fašismus v Itálii a Pius XII.	6
3. 2. Nástup nacismu v Německu.....	8
3. 2. 1. Nacionálněsocialistická ideologie	8
3. 2. 2. Přístup k církvi	9
3. 2. 3. Říšský konkordát.....	10
3. 3. Encykliky Pia XI.	12
3. 3. 1. Mit brennender Sorge	13
3. 3. 2. Humani Generis Unitas	16
4. II. světová válka.....	18
4. 1. Začátek války	19
4. 2. Činnost Vatikánu.....	20
4. 3. Židovská otázka.....	24
4. 4. Katolická církev a holocaust	26
4. 4. 1. Německo a okupované země.....	28
4. 4. 2. Satelity Osy	32
4. 4. 3. Itálie a Vatikán	34
5. Poválečné období.....	35
5. 1. Ohlas katolické církve na holocaust.....	37
6. Závěr	40
7. Seznam literatury	43
7. 1. Knižní zdroje.....	45

7. 2. Články v časopise.....	45
7. 2. Internetové zdroje.....	45
8. Resumé.....	46
9. Příloha.....	47

1. ÚVOD

Křesťanství vzniklo více než před dvěma tisíci lety na území Palestiny, které bylo součástí Římské říše. Svým původem navazuje na židovské náboženství. Je to monoteistické náboženství, jehož ústřední postavou je Ježíš Kristus. Křesťanská církev jako taková, je od počátku společenstvím těch, kdo věří v Ježíše Krista. Tato církev se postupně rozdělila na západní a východní část. Dochází k vzájemnému odcizování mezi východní a západní církví, které skončí definitivním rozdělením a oboustrannou exkomunikací 16. června 1054¹ na západní, katolickou a východní, pravoslavnou církev. Západní církev, která používá římskou liturgii se, pak v souvislosti s tím, nazývá římskokatolická.

Tato bakalářská práce se bude zabývat otázkou postojů římskokatolické církve v podmínkách II. světové války.

Cílem předkládané práce je stručně zmapovat historii příčin, průběhu a důsledků nástupu nacismu v Německu v předválečném období a v samotné etapě 1939 - 1945. Na základě těchto historických souvislostí zanalyzovat vztahy katolické církve v čele s Piem XI. a s Piem XII. k těm, kteří rozpoutali II. světovou válku. Dalším úkolem je seznámit se s obsahem a významem dokumentů a prohlášení, které byly zveřejněny nebo vyhlášeny, a to především v souvislosti s židovskou otázkou. Následně předložit postoje Svatého otce a katolické církve k židovskému obyvatelstvu a k holocaustu za II. světové války a posléze i zmínit některé ohlasy katolické církve na holocaust.

Práce je rozčleněna do pěti kapitol. V první kapitole načrtnu situaci po I. světové válce a historické okolnosti, které vedly k rozpoutání II. světové války. V této kapitole stručně popíši vývoj Německa v rámci Evropy po uzavření Versailleské smlouvy a následky tohoto vývoje, které vyústily v další světovou válku. Druhá kapitola mapuje předválečné období. V tomto období (1922-1939) drží pontifikát papež Pius XI. Popíši politiku Vatikánu vůči fašistické Itálii a zejména k nastupujícímu nacismu v Německu. Nástup nacismu souvisí s nacionálněsocialistickou ideologií, která se staví proti křesťanství a která je založena na nadřazenosti germánské rasy. Předložím hlavní myšlenky této novopohanské ideologie. V tomto období vzniká potřeba upravit vztah mezi Vatikánem a Německem konkordátem. Popíši Říšský konkordát a další

¹ KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve*. Brno: Vyšehrad, 2005. s. 59-60.

konkordáty, které Vatikán v tomto období podepsal. Také přiblížím encykliky *Mit brennender Sorge* a *Humani Generis Unitas*, které vznikly v důsledku znepokojení Vatikánu nad situací v nacistickém Německu. Přílohou je vlastní překlad návrhu encykliky *Humani Generis Unitas*.

Ve čtvrté kapitole se dostaneme k samotnému období II. světové války. Před začátkem války se stává hlavou katolické církve Pius XII. Uvedu diplomatické kroky Svatého otce, kterými se neúspěšně snažil odvrátit vypuknutí války. Zmapuji činnost Vatikánu, kterou během války vyvíjel a zaměřím se na postoj katolické církve a Pia XII. k otázce holocaustu. Holocaust a katolická církev jsou velmi citlivým tématem, a proto předložím několik pohledů od autorů, kteří se tímto tématem zabývají. Dále se zaměřím na to, jakým způsobem církev reagovala na situaci Židů² v jednotlivých zemích.

V poslední, páté kapitole se stručně zmíním o nebezpečí komunismu, kterému se po skončení války musela církev postavit. Popíši období krátce po ukončení války, kdy situace v rozvrácené Evropě byla značně nepřehledná, a docházelo ze strany několika katolických představitelů k neomluvitelnému jednání při organizování útěků nacistických zločinců. V této kapitole se také zaměřím na osobu papeže Jana Pavla II. a na jeho snahu postavit se čelem k otázce holocaustu.

Při zpracování tohoto tématu jsem nejdříve použila knihy zabývající se historií v Evropě. Přínosem mi byla zejména publikace od Richarda Vinena z roku 2002 *Evropa dvacátého století* nebo *Evropské dějiny Evropy* od francouzského autora Charlese Carbonella. Tyto publikace mi dostatečně pomohly při zmapování historických souvislostí před II. světovou válkou i během II. světové války. Pro ujasnění všeobecné historie katolické církve v tomto období jsem se zaměřila na knihy zabývající se stručnými dějinami katolické církve. Jedná se například o *Malé církevní dějiny*, od Augusta Franzena, *Malé dějiny katolické církve* od Hanse Künga nebo z českých autorů, Radomír Malý a jeho monografie *Církevní dějiny*.

² Prameny a literatura, ze kterých čerpám, se odlišují ve velikosti počátečního písmene ve slově Žid. Vycházím z pravidel českého pravopisu, kde malé počáteční písmeno označuje toho, kdo vyznává židovské náboženství. Velké písmeno souvisí s etnickou příslušností, a protože v tomto případě náboženská příslušnost souvisí s etnickou, je přesnější a vyskytuje se častěji, proto v práci budu používat označení Žid, pozn. aut.

K zcela zásadním autorům, kteří se přímo zabývají problematikou postojů katolické církve, jak v předválečném období, tak i v období roku 1939-1945, patří především známý diplomat a historik dějin katolické církve František Xaver Halas a jeho monografie *Fenomén Vatikán*. Ten několik let působil jako velvyslanec u Svatého stolce, proto předpokládám, že jeho kniha se zakládá na podložených faktech. Důležitou knihou byla i kniha *Vatikán: Moc papežů* od německého historika Guida Knoppa, kde mapuje období celého pontifikátu Pia XII. s jeho klady i zápory.

Dále jsem se zaměřila na vyhledání knih a autorů, kteří se vyjadřují k problému postoje Pia XII. a katolické církve k Židům. K objektivně píšícím autorům lze zařadit zejména Pierra S. J. Bleta a jeho knihu z roku 2001 *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archívů*, který je odborníkem na dějiny vztahů mezi církví a státem ve 20. století. Své hodnocení předkládá i Philips Chenaux, profesor moderních a současných dějin církve na Papežské lateránské univerzitě v Římě, v článku o Piu XII., který byl zveřejněn v teologickém časopise *Salve* v č. 3 roku 2008. Situaci vztahu katolické církve k nacistickému Německu a k Židům mapuje i český historik Radomír Malý ve své knize *Katolíci ve stínu hákového kříže*.

Postoj papeže k holocaustu kriticky hodnotí anglický novinář John Cornwell ve své knize *Hitlerův papež – Tajný příběh Pia XII.* z roku 2008. Kritický postoj zaujímá i Saul Friedländer, který svou knihu *Pius XII. a třetí říše* zveřejnil v roce 1964, ještě před otevřením vatikánských archívů. Obdobím po válce a historií katolické církve, která dosud vyvolává otázky, se zabývá Jaroslav Šebek z Historického ústavu AV, ve svém článku *Krev z tvých rukou rád smyji*. Přístup papeže Jana Pavla II. k holocaustu popisuje polský spisovatel a novinář, který několik let pracoval jako zpravodaj ve Vatikánu a v Římě, v knize *Papež, který změnil svět*.

2. Historické souvislosti

V roce 1918, kdy skončila I. světová válka, ve které zemřelo přes šest milionů lidí, si všichni nepřáli nic jiného, než aby se tyto hrůzy více neopakovaly. Pro zajištění míru byla v roce 1919 uzavřena mezi Německem a vítěznými spojenci mírová dohoda. Za hlavního viníka rozpoutání I. světové války bylo označeno Německo, které v této válce ztratilo přes dva miliony svých občanů.³ Versailleská mírová smlouva požadovala, aby Německo zaplatilo válečné reparace ostatním státům, dále Německo přišlo o značnou část území a německá armáda byla částečně omezená a demilitarizovaná.⁴

Pařížské mírové uspořádání, které válku formálně ukončilo, věci často ještě zhoršilo. Versailleská dohoda mezi Německem a vítěznými spojenci byla přes svoji tvrdost příliš shovívavá. Poražené Německo se s výsledkem poválečného uspořádání nesmířilo a mírová dohoda nezabránila tomu, aby Němci nepřestali přemýšlet o vojenské odvetě.⁵ Nejvážnějším problémem však nebyl vztah Německa se západními mocnostmi, ale vztah se státy střední a východní Evropy. Německo nikdy neuznalo východní hranice. Také vznikají nové typy konfliktů. Němci, kteří se při přerozdělování území po válce ocitli mimo hranice svého státu, vzhlížejí nekriticky ke svému národu či rase. Židé, kteří tvořili největší etnickou skupinu, zůstali na území nově vzniklých států, které se nevyznačovaly přílišnou tolerancí.⁶

Politické a národnostní konflikty zhoršovala i hospodářská krize, která měla vliv na světové hospodářství. Velkou měrou se na zhoršení ekonomiky v Evropě podílely i Spojené státy s přehnanou ochranou vlastního trhu tzv. protekcionismem.⁷ Hospodářská krize ukazuje závislost evropského hospodářství na Spojených státech a vzájemnou provázanost evropského hospodářství. Po krachu na americké burze dochází k hospodářskému kolapsu, který postihl téměř všechny státy. Řada zadlužených států v Evropě není schopna dostát svých finančních závazků, některé země přistupují k devalvaci měny a hyperinflaci, dochází ke krachu bankovních domů. Nastává masová nezaměstnanost, která vyvrcholí v roce 1932. Nejvyšší nezaměstnaností je zasaženo

³ VINEN, Richard. *Evropa dvacátého století*. Praha: Vyšehrad, 2007. s. 68.

⁴ BAUER, Jan a kol. *Toulky minulostí světa*. Editor Zdeněk Volný. Praha: Via Facti, 2008. s. 211.

⁵ VINEN, s. 75.

⁶ Tamtéž, s. 75.

⁷ CARBONEL, Charles -Oliver. *Evropské dějiny Evropy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003. s. 270.

Německo, kde doléhá na každého druhého ekonomicky aktivního občana.⁸ V důsledku nezaměstnanosti dochází k ekonomické emigraci napříč Evropou, ve všech zemích se také rozmáhá ekonomický antisemitismus, označující za viníky krize Židy. V celé Evropě sílí extremismus, zhoršuje se postavení menšin. Nespokojenost s vývojem situace vede k radikalizaci krajních pravicových proudů a hospodářská krize přispívá k nástupu a rozmachu totalitních režimů. V Sovětském svazu se upevnila bolševická diktatura, v Itálii vítězí fašismus v čele s Benitem Mussolinim. V Německu se v roce 1932 po vyhraných volbách ujímá moci Národně socialistická německá dělnická strana (NSDAP) v čele s Adolfem Hitlerem. Nástup Adolfa Hitlera, který se stává kancléřem s pravomocí sestavit vládu, je spojený s prosazením revize Versailleské smlouvy. K prvnímu vážnému porušení této smlouvy dochází v březnu 1935⁹, kdy Hitler zahájil zbrojení. Později posílá do Porýní vojenskou jednotku a tři roky od zahájení zbrojení začleňuje do Německa Rakousko. Následuje obsazení Československa, v Čechách a na Moravě je ustanoven německý protektorát. V září 1939 napadá Polsko a toto datum je považováno za počátek II. světové války.¹⁰

Léta 1939-1945 představují jedno z nejdramatičtějších období novodobé historie, které hluboce zasáhlo do životů několika milionů lidí a poznamenalo osudy několika generací. Vedle hospodářského vykořisťování, které má podobu totálního nasazení, nacisté na obsazeném území vystavují obyvatele kulturnímu, politickému a rasovému útlaku. V hitlerovské části Evropy nastoluje teror gestapo, které podniká hon na odpůrce a údajné nepřátele. Důsledkem vítězství německého nacismu je zřizování koncentračních táborů a následné rozpoutání hromadného, plánovaného a průmyslově organizovaného vyvražďování židovského a romského obyvatelstva. Celkový odhad obětí za druhé světové války se pohybuje mezi padesáti až šedesáti miliony lidí. Jedním z nejodpornějších a největších zločinů, nejen za druhé světové války, je holocaust. Nacistický antisemitismus vzal ve vyhlazovacích táborech život šesti milionům Židům.¹¹ Válka v Evropě skončila 8. května 1945 dobytím Berlína a následnou kapitulací německých vojsk.

⁸ CARBONEL, s. 272.

⁹ VINEN, s. 172.

¹⁰ Tamtéž, s. 172.

¹¹ Tamtéž, s. 197.

3. Předválečné období

V roce 1922 nastoupil do čela Svatého stolce Pius XI., jehož sedmnáctiletý pontifikát, který končí jeho smrtí r. 1939, zabírá téměř celé meziválečné období. Pontifikát Pia XI. byl po celou dobu konfrontován s nově vzniklými totalitními státy, s nimiž neměla církev dosud žádné zkušenosti. Obtížím, které církvi tyto totalitní režimy působily, se snažil papež předcházet konkordáty.¹²

Konkordát je soubor mezinárodních dohod, u nichž je jedním z účastníků Svatý stolec. Tyto smlouvy řeší problémy postavení, práv a povinností katolické církve ve státě, jenž je smluvním partnerem Svatého stolce.¹³ Konkordáty může uzavírat pouze církev katolická, protože Vatikán funguje jako samostatný stát, který byl uznán na základě mezinárodních práv. Konkordáty, které Vatikán po staletí uzavíral se světskými vládami, zajišťovaly pro Svatý stolec taková práva, jako byly podmínky udělování svátostí, práva na bohoslužbu a výchovu vlastního dorostu. Dále upravovaly podmínky práva na majetek, semináře, jmenování duchovních a jejich platy, manželství a jeho anulování.¹⁴

3.1. Fašismus v Itálii a Pius XI.

Pius XI., původním jménem Achille Ratti, byl papežem pouze několik měsíců, když byl v Itálii nastolen fašismus v čele s diktátorem Benitem Mussolinim. Italský fašismus se jevil, především v počátcích své existence, jako pro církev daleko menší nebezpečí než komunismus. S Mussolinim, bývalým socialistou, měl papež společného nepřítele, jímž byli liberálové, kteří dlouhou dobu vládli v Itálii. Pius XI. se byl ochoten dohodnout výměnou za prosazení zájmů církve ve společnosti. Ve dvacátých letech bylo soužití fašistického státu a Svatého stolce celkem bez problémů. 11. února 1929¹⁵ podepsali zástupci Svatého stolce a Italského království Lateránské dohody. Výsledkem těchto dohod byl vznik suverénního Městského vatikánského státu. Itálie přiznala Svatému stolci, pokud jde o stát, aby byl považován za všech okolností za neutrální a svrchované území. Součástí Lateránských dohod byl konkordát, který upravoval vztahy mezi církví a italským státem. V konkordátu se italský stát zavázal, že v případě nutnosti zajistí ochranu papeže spolu s Vatikánem. Katolické vyznání bylo prohlášeno

¹² GELMI, Josef. *Papežové: od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá Fronta, 1994. s. 264.

¹³ HALAS, František X. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. s. 89.

¹⁴ CORNWELL, John. *Hitlerův papež-Tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008. s. 84.

¹⁵ HALAS, s. 289.

za státní náboženství, zavedlo se vyučování ve školách, Vatikán měl vlastní ústavu atd. Papež uznal ze své strany Italské království a Řím jako jeho hlavní město. Všem kněžím byla zakázána politická činnost a zároveň byli vyňati z branné povinnosti. Při podpisu dohody italskou stranu zastupoval faktický vládce tohoto státu, předseda vlády Mussolini, za druhou stranu podepsal státní sekretář Pietro Gasparri.¹⁶

Problémy s dodržováním těchto dohod nastaly ve druhé polovině pontifikátu papeže Pia XI., kdy byl nucen uznat, že fašistický stát není partnerem, na kterého se lze spoléhat při dodržování uzavřených dohod. Problémy nevznikly s nedodržováním Lateránských dohod, které zajišťovaly suverenitu Městského vatikánského státu. Rozpory vznikly při výkladu a uplatňování konkordátu už v roce 1931.¹⁷ Fašisté si přáli, aby se papež společně s duchovenstvem podřídili jejich vůli. Mussolini obvinil církev, že její mládežnické organizace vyvíjí mimo náboženských akcí i politické aktivity. Duce rozpustil všechny církevní spolky mládeže. Papež však protestoval proti přisvojování si monopolu na výchovu mládeže encyklikou *Non abbiamo bisogno*.¹⁸ Konflikt byl nakonec vyřešen kompromisem. Katolické organizace byly opět povoleny, ale jejich aktivity nesměly zasahovat mimo náboženskou činnost.

Pius XI. se snažil odvrátit Mussoliniho od spojení s Hitlerem. Nezabránil tomu, stejně jako nedokázal zamezit přijetí rasistických zákonů podle vzoru Německa. Je důležité konstatovat, že na rozdíl od německého nacismu italský fašismus nebyl antisemitistický. Osoby židovského původu byly dokonce i ve vedení fašistické strany, vrchní velitel pořádkové policie byl předsedou rady starších židovské obce v Římě.¹⁹ Itálie přistoupila k antisemitistickým zákonům na nátlak německého spojence v roce 1938. Deportace Židů do koncentračních táborů nastaly až po obsazení Itálie nacistickým Německem po roce 1943.²⁰ Papež svůj nesouhlas s přijetím těchto zákonů demonstroval při návštěvě Hitlera v květnu 1938. Papež odjel, nechal zavřít vatikánská muzea a po dobu návštěvy Vůdce celý Vatikán tonul ve tmě.²¹ Je také známo, že papež odmítl přijmout nový zákon, který z hlediska státu neuznával manželství mezi katolíkem a Židem, ať už byl pokřtěný nebo nepokřtěný.²²

¹⁶ HALAS, s. 289.

¹⁷ Tamtéž, s. 388.

¹⁸ *Nemáme potřeby*, překlad autorky

¹⁹ MALÝ, Radomír. *Katolíci ve stínu hákového kříže*. Frýdek-Místek: Michael s. a., 2006. s. 74.

²⁰ Tamtéž, s. 74.

²¹ HALAS, s. 388.

²² FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 1990. s. 221.

3.2. Nástup nacismu v Německu

V roce 1933 se v Německu dostal k moci Adolf Hitler, který byl představitelem Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP). Hitler si nechal parlamentem odhlasovat svou moc diktátora jako „Vůdce a říšský kancléř“. Zpočátku se nacionálně socialistické hnutí drželo vůči církvi v mezích ústavy. V programu strany z roku 1920 měla být církev uklidněna paragrafem č. 24: „Požadujeme svobodu všech náboženských vyznání ve státě, pokud neohrožují jeho stav nebo se neproviňují proti mravním amorálním citům germánské rasy. Strana jako taková zastává stanovisko pozitivního křesťanství, aniž by se vázala na určité vyznání. Bojuje proti židovsko-materialistickému duchu vně i uvnitř a je přesvědčena, že trvalé ozdravení našeho národa může nastat jen podle zásady, Prospěch obecný před prospěchem osobním.“²³ Svatý stolec však v tomto bodě programu viděl požadavek úplného podřízení církvi státu. Také zde viděl narážky na univerzálnost katolické církve, která se nacistům jevila jako rozpor s jejich učením o výlučnosti rasy.

3.2.1. Nacionálněsocialistická ideologie

Vztah k církvím byl u Hitlera zpočátku taktický, což můžeme vyčíst z vyjádření v jeho ideologické knize *Mein Kampf*. Církev a křesťanské náboženství však pro něj představoval jeden z problémů pro prosazení národních cílů nacistického hnutí. Východisko neviděl v přímém střetu, v prosazení národního náboženství nebo v reformaci, ale ve vzniku politické strany. Kniha obsahuje zdánlivě uklidňující, nic neříkající větu: „Úlohou hnutí není náboženská reformace, ale politická reorganizace našeho národa.“²⁴ Hitler v této době nevystupoval proti katolické církvi tak radikálně, protože jeho snahou bylo přilákat do svého hnutí i německé katolíky. V křesťanství Hitler viděl pokračování židovství, křesťanská morálka byla opakem jeho představy o člověku. Katolictví se neslučovalo s nacistickou ideologií v mnoha bodech, například láska k bližnímu, celibát kněží a především v základní podstatě její ideologie jako je „rasa“, „krev“ a její „čistota“. Je však pravdou, že se Hitler ve své knize *Mein Kampf* zabývá křesťanstvím pouze okrajově.

Oproti tomu, myšlenkový tvůrce strany Alfréd Rosenberg, který byl v roce 1934 pověřen dozorem nad duchovní a světonázorovou výchovou, ve své knize věnuje

²³ FRÖHLICH, s. 221.

²⁴ Tamtéž, s. 221.

křesťanství značnou část. Ve svém díle *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* použil a zneužil myšlenek německého filozofa Friedricha Nietzscheho, zejména jeho nauky o nadčlověku a panteismu. Podle Rosenberga Bůh, ztotožněný s přírodou, prochází postupným vývojem od méně dokonalé formy k více dokonalé a svého vyvrcholení dosahuje v nadčlověku, kterého Rosenberg spojuje s germánskou rasou.

Tento germánský nadčlověk, který se stává samotným Bohem, má podle autora právo podrobit si ostatní méněcenné rasy a národy. Mezi ně nacisté v první řadě počítali Židy, pak Romy a Slovany. Křesťanství Rosenberg vidí jako něco, co vzniklo v židovském prostředí, co zamořilo celý svět milosrdenstvím, odpuštěním, láskou k nepřátelům. Touto láskou prý způsobil, že schopnost boje u nadřazené árijské rasy byla ochromena. Dokonce píše o Ježíši Kristu jako o špinavém židovském podvodníkovi,²⁵ který slouží Židům. Rosenberg neskrývá, že křesťanství by mělo být nahrazeno tzv. německým náboženstvím. Na mnoha místech ve svém díle vysvětluje, jak si německé náboženství představuje. Křesťanství má postupně zmizet a jeho místo má zaujmout pohanský kult starých Germánů. Křesťanství má být nahrazeno novou formou pohanství. Nebylo pochyb, že podle tohoto učení nebylo pro katolickou církev v budoucí Velkoněmecké říši místo.

Katolická církev cítila od počátku v Hitlerově a Rosenbergově hnutí nebezpečí. Obě knihy *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* a *Mein Kampf* dala v roce 1931 na index zakázaných knih.²⁶ Biskupové v Německu vydali společné prohlášení, které zakazovalo vstupovat katolíkům do NSDAP a volit ji. Současně vydali pastýřský list, kde odsoudili učení Rosenberga a Hitlera jako novopohanské a neslučitelné s křesťanstvím. I přes tíživou situaci v Německu v době hospodářské krize, která nahrávala dvěma extremistickým stranám nacistům a komunistům, volilo NSDAP v roce 1933 pouhých 28 procent německých katolíků.²⁷

3. 2. 2. Přístup k církvi

Nacisté, dokud nebyli u moci, nemohli tyto názory hlásat veřejně, protože potřebovali hlasy německých křesťanů. Situace v Německu byla taková, že po válce bylo Německo převážně protestantskou zemí, katolíci zde tvořili zhruba jednu třetinu. Žili hlavně v Bavorsku a Porýní, kde byli považováni za cizorodý prvek, který se

²⁵ MALÝ, s. 7.

²⁶ Tamtéž, s. 14.

²⁷ Tamtéž, s. 10.

nedostatečně integroval do německé společnosti. To byl důsledek kulturního boje, který zahájil Otto von Bismarck v 70. letech 19. století.²⁸

Němečtí katolíci v Bavorsku a Porýní toužili po integraci a po sblížení s protestanty. Nacisté toho uměli velmi dobře využít a zneužít. V rámci propagandy své strany při volbách v roce 1933 hlásali, že chtějí sjednotit veškeré křesťanské církve pod hlavičkou národní německé církve. Zapomněli však sdělit, že podle představy hlavního ideologa Rosenberga se bude Ježíš Kristus postupně vytrácet a na jeho místo nastoupí pohanští germánští bohové. Nacisté skutečně po získání moci vytvořili jednotnou říšskou církev. Na myšlenku jednotné křesťanské církve slyšeli hlavně němečtí protestanti, katolíci nebyli myšlence sjednocení až tak nakloněni. Těm nacisté slíbili v rámci předvolební agitace budoucí spolupráci evangelické církve s církví katolickou. Nacisté vystupovali jako vstřícná síla, která má pomoci sjednotit všechny křesťany v Německu.²⁹

Tento vstřícný postoj nacistů pokračoval i s vítězstvím NSDAP a jmenováním Hitlera říšským kancléřem. Zpočátku, po svém zvolení, v prvním vládním prohlášení slavnostně ohlašuje, že jeho nacionální vláda „Vezme pevně pod ochranu křesťanství jako základ veškeré naší morálky, rodinu jako základní buňku našeho národního a státního těla.“³⁰ Boj vyhlásil jenom komunismu a zastavil agitaci proti křesťanství ve vlastních řadách.³¹ Tato procírkevní politika přiměla německé biskupy, aby odvolali dřívější zákazy, které se týkaly nacionálního socialismu. Hitlerův nástup vyvolal u Svaté stolice potřebu přehodnocení otázky vzájemného vztahu katolické církve a státu pomocí konkordátu.

3.2.3. Říšský konkordát

Katolická církev uzavírala konkordáty již s jinými vládami, např. dříve uvedený konkordát s Itálií. Vatikán se staral hlavně o to, aby katolíci v různých zemích směli vyznávat svou víru a zachovat určité pravomoci, zejména v oblasti výchovy a vzdělávání. Mimo konkordát s Itálií uzavřel Vatikán konkordáty s Polskem,

²⁸ MALÝ, s. 10.

²⁹ Tamtéž, s. 11.

³⁰ FRANZEN, August, FRÖHLICH, Roland. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 286.

³¹ Tamtéž, s. 286.

Rumunskem, Litvou, Jugoslávii a Portugalskem.³² Také v Německu Vatikán uzavřel mezi lety 1922- 1933 konkordáty s jednotlivými německými spolkovými zeměmi. Říšský konkordát navazoval na předcházející konkordáty: Bavorský, Pruský a Bádenský. Tyto čtyři konkordáty se staly součástí souboru, kde se navzájem ovlivňovaly a prolínaly.³³

Všechny konkordáty diplomaticky vyjednal za Svatý stolec tehdejší státní sekretář Eugenio Pacelli, pozdější papež Pius XII., který zmíněné konkordáty za vatikánskou stranu i podepsal. Bavorský zajistil uznání nového Kodexu kanonického práva. Toto právo kodifikovalo normu pro jmenování katolických činitelů. Na oplátku církev povolila zaměstnávat na pozicích duchovních pouze občany Bavorska nebo dalších spolkových zemí. V Pruském konkordátu se rozhořel spor, který se týkal dohledu nad školstvím. Nakonec ustoupil státní sekretář Pacelli. Bádenský konkordát se začal předběžně domlouvat už při sjednávání Pruského konkordátu. Vatikán chtěl s bádenskou vládou vyjednat novou právní úpravu a novou smlouvu, bádenská strana byla pro zachování dřívějších dohod.³⁴

Konkordáty byly podepsány postupně - Bavorský v březnu 1924, Pruský v červnu 1929 a Bádenský konkordát v roce 1932. Tyto tři konkordáty byly sepsány pouze s jednotlivými spolkovými zeměmi, nikoliv s jednotným státem Německo. Vatikán se velmi snažil uzavřít smlouvu, která by se týkala Německa jako celku, a to už před první světovou válkou. Říšský konkordát byl podepsán 20. července 1933. Vatikán zastupoval kardinál státní sekretář a pozdější papež Pius XII., předseda katolické strany Zentrum Ludwig Kaas a za Německo konkordát podepsal vicekancléř Franz von Papen.³⁵

Za konkordát s Hitlerem byla katolická církev několikrát silně kritizovaná, ale k uzavření konkordátu s Německem vedlo hned několik důvodů. Svatý stolec vždy respektoval vlády, které byly legitimně ustanoveny anebo ty, které byly právě u moci. Vatikánská diplomacie se pravidelně snažila dohodnout se státy, přesněji nikdy nezavrhovala předem možnost takové dohody, dokud nebyla jasná veškerá pro i proti. Situace v Německu po nástupu Hitlera a jeho nacionální vlády, která byla řádně zvolena, nevypadala, že by bylo možné jednání s nacisty odmítnout. Když se Hitler ujal moci a sjednotil země v jednotnou říši, přestaly platit smlouvy uzavřené s jednotlivými

³² VINEN, s. 147.

³³ CORNWELL s. 101-103.

³⁴ Tamtéž, s. 102-103.

³⁵ Tamtéž, s. 145.

zeměmi. Vatikán stál před problémem: vzdát se existujících konkordátů, nebo přistoupit na nabídku Adolfa Hitlera a podepsat konkordát s Říší? Dalším možným důvodem bylo to, že za větší hrozbu pro katolickou církev byl v té době považován komunismus. Vůdce byl papežem pochválen, že je jedinou postavou na mezinárodní scéně, která se pozvedla proti „světovému nebezpečí komunismu.“³⁶

Pro Hitlera bylo podepsání konkordátu důležité hlavně pro upevnění jeho moci v Německu po volbách. Také smlouva s úctyhodnou institucí jako je Vatikán, vzbuzovala důvěru i na mezinárodním poli. Nacistický režim doufal, že konkordátem uklidní německé katolíky a nestane se centrem protinacistického odporu.

Katolická církev předpokládala, že dosavadní smlouvy a úmluvy nebudou porušeny a budou zachovány. Jednalo se o zachování vyučování náboženství ve státních školách na všech stupních, výchova mládeže, volné působení katolických spolků a organizací, škol a tisku. Ústupkem však bylo zrušení katolické strany Zentrum, tzn. veškerého politického zastoupení katolíků.³⁷

3.3. Encykliky Pia XI.

Ze strany státu docházelo prakticky neustále k porušování jednotlivých ustanovení konkordátu. V příkrém rozporu se smlouvou začaly nacistické úřady rozpouštět katolické spolky a organizace, došlo k omezování katolického tisku. Byla upravena výuka náboženství na státních školách a byli vytlačeni duchovní z pedagogické činnosti. Katolickým dětem zůstala povinná výuka náboženství, ale náboženství vyučovali pochybní lidé, kteří byli pro církev nepřijatelní. Tito lidé, někteří byli i nevěřící, rozšiřovali hlavně novopohanskou teorii Alfreda Rosenberga.

Druhá polovina třicátých let v Německu se vyznačovala perzekucí katolické církve. Nejdříve byli pronásledováni katoličtí laici, novináři, inteligence. Jako další přišli na řadu kněží. Zpočátku, protože se obávali protestů veřejnosti, nezatýkali kněze z politických nebo z náboženských důvodů. Pod záminkou pohlavního zneužívání dětí nebo finančních podvodů proběhly soudy s těmito křivě obviněnými duchovními, kteří

³⁶ GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008. s. 17.

³⁷ MALÝ, s. 17.

následně byli uvězněni. Vztahy mezi německými katolíky a nacistickým režimem se nepřestávaly zhoršovat.³⁸

Množily se protesty německých biskupů, které byly adresovány papežovi, jehož žádali o řešení situace. V roce 1937 situace vyvrcholila a němečtí biskupové se setkali ve Fuldě, kde sestavili seznam sedmnácti porušení konkordátu a tento seznam předložili Svatému otci.³⁹ Papež se rozhodl, že vydá encykliku o vážném stavu církve v Německu.

3.3.1. Encyklika *Mit brennender Sorge*

Tato encyklika nebyla napsaná latinsky, ale oproti obvyklému zvyku německy. Její český název je *S palčivou starostí*. Na přípravě této encykliky se podíleli mnichovský kardinál Michael Faulhaber, vratislavský kardinál Adolf Bertram, berlínský biskup Konrad voň Preyssing a münsterský biskup Clement von Galen. Podepsán byl pod ní papež, který ji sepsal s pomocí státního sekretáře Pacelliho.

Svatý stolec nechal vytisknout encykliku v úplné tajnosti, protože si vatikánští představitelé uvědomovali, že by se nacisté v případě prozrazení snažili jejímu rozšiřování a vydání zabránit. Exempláře byly rozdány kněžím a těm se podařilo na Květnovou neděli 21. března 1937 ji přečíst ve všech kostelích.

Encyklika začíná slovy: „S palčivou starostí a stoupajícím zděšením hledíme již nějakou dobu na utrpení církve.“⁴⁰ Papež potom připomněl popis vyjednávání o konkordátu a zmínil se o svých obavách z uzavření dohody. Dále zde pranýřuje pronásledování církve a ustavičné porušování konkordátu. Jako konkrétní příklady uvádí encyklika rušení katolických škol, spolků, klášterů a církevních organizací, pronásledování a věznění duchovenstva. V teoretické části se encyklika zabývá rozdílem mezi nacistickou naukou a katolickou vírou. Papež zde odsuzuje zbožštění rasy a vůdce, vyvyšování jednoho národa nad ostatními, kritizuje zde nepřátelský postoj ke Starému zákonu. Nacistickou ideologii vidí jako novopohanství, svůj postoj k této ideologii a rasismu vyjádřil slovy:

³⁸ MALÝ, s. 18-19.

³⁹ CRONWELL, s. 170.

⁴⁰ Enzyklika „*Mit brennender Sorge*“.[online]. [cit. 2013-02-21]. Dostupné z WWW: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge_ge.html.

„Ten, kdo vyjímá rasu nebo národ, státní útvar nebo nositele státní moci nebo jiné základní hodnoty pozemského zřízení společnosti, které hájí své podstatné a ctihodné místo v tomto pozemském řádu, z této jejich pozemské stupnice hodnot a učiní je nejvyšší normou všeho, i náboženských hodnot, a zbožští je v modlářský kult, ten převrací a falšuje řád věcí stvořený a nařízený samotným Bohem.... Jenom povrchní duch může propadnout této obludné nauce, mluvit o národním bohu, o národním náboženství, a pokoušet se o šílenou věc, chtít uvěznit Boha, Stvořitele světa, Krále a zákonodárce všech národů, před jehož velikostí jsou národy tak malé jako kapka v sudu, do krvavé soutěsky jedné jediné rasy....“⁴¹

Budoucímu papeži Piu XII, který se podílel na přípravě encykliky, je později vyčítáno, že bylo opomenuto vyjádření církve k norimberským rasovým zákonům a jasné odsouzení antisemitismu. Je pravdou, že přímé odsouzení nezaznělo, ale pokus papeže lze z textu encykliky snadno vyčíst. Objevuje se zde věta „My všichni jsme podle ducha semité...“⁴² Kritikové, například John Cornwell ve své knize *Hitlerův papež*, poukazují na to, že v textu nezaznělo jmenovitě odsouzení Hitlera nebo nacionálního socialismu. Podle Cornwella některá vyjádření, zejména ta, která se týkala přirozeného práva, by se mohla vztahovat na Židy, ale jednoznačné odsouzení antisemitismu v encyklice nezaznělo.⁴³ Autor knihy *Vatikán a Hitler*, Peter Godman, píše, že encyklika, která je stále oslavována jako nejodvážnější útok Svatého stolce proti nacistům, je ve skutečnosti známkou ústupu. Podle Godmana je nyní zřejmé, že se papež rozhodl, že nezaujme otevřené stanovisko proti antisemitismu, rasismu a porušování lidských práv, protože se obával, že by byl vypovězen Říšský konkordát.⁴⁴

Za pontifikátu Pia XI. také došlo k narůstání třetí totalitní ideologie, komunismu. Pius XI. téhož roku vydává další encykliku *Divini Redemptoris*, v českém jazyce Božský vykupitel. Ta vychází o pět dnů později a tvrdě odsuzuje ateistický komunismus v Sovětském svazu. Papež Pius XI. ještě před nástupem do čela Svatého stolce působil jako nuncius v Polsku. V době tato země bojovala se Sovětským svazem a budoucí

⁴¹ FRÖHLICH, s. 225.

⁴² MALÝ, s. 31.

⁴³ CORNWELL, s. 171.

⁴⁴ GODMANN, s. 141.

papež tam získal, jak později podotkl „téměř fyzický odpor k bolševismu“.⁴⁵ Vydání obou encyklik mělo upozornit svět na oba totalitní systémy, které se staví proti křesťanství. Encyklika zakazovala katolíkům jakoukoli spolupráci s komunisty. Zvlášť výstižná je pasáž: „Komunismus je vnitřně zvrácený a každý, kdo chce zachránit křesťanskou civilizaci, nemůže s ním spolupracovat, ať jde o jakékoli dílo.“⁴⁶ Po válce se objevuje kritika, že odsouzení nacismu v první encyklice nemělo takovou razanci, jako odsouzení komunismu v encyklice *Divini Redemptoris*.⁴⁷ V roce 1937 měl stalinský komunismus za sebou už miliony mrtvých. Nacistické Německo v té době nevedlo válku s žádnou zemí. Sice už platily norimberské zákony a vládl teror, zatím nedocházelo k vyvražďování Židů ani jiného národa v takovém rozsahu, který nastal později.⁴⁸

Přes kritizovanou opatrnost, se kterou papež v encyklice *Mit brennender Sorge* vystoupil, obsahovala pro nacisty velmi silná slova. Encyklika vyvolala v nacistickém Německu zuřivost a reakce nacistů nenechala na sebe dlouho čekat. Režim se v první řadě snažil zabránit šíření encykliky. Heydrich nařídil konfiskaci všech výtisků a gestapo vydalo prohlášení, že „tento okružní list papeže obsahuje velezrádné útoky proti nacionálně socialistickému státu...“⁴⁹ Hitlera encyklika tak rozzuřila, že ve svém prvomájovém proslovu vyzýval k poslušnosti každého Němce a vyhrožoval všem „kdo se nepodrobí, bude zničen,“⁵⁰ stát nebude tolerovat žádné útoky na svou autoritu, to platí i pro církve. Nacisté rozpoutali kampaň v tisku a vrcholem této kampaně byl projev Goebbelse, ministra propagandy, který byl pronesený před dvaceti pěti tisíci posluchači a dál šířen rozhlasem. Na adresu Vatikánu bylo vysloveno poslední varování.⁵¹ Diplomatické vztahy s Vatikánem se rapidně zhoršily. Encyklika byla čtena na 11 500 kazatelnách a bylo pořízeno přes 300 000 exemplářů. Aby se zabránilo dalšímu šíření, výtisky byly zabaveny a tiskárny, které se podílely na rozšiřování, byly vyvlastněny a jejich majitelé zatčeni. Soudy zavalily procesy proti duchovním a laikům, kteří se podíleli na šíření papežské encykliky, pro údajné porušování morálních a devizových přestupků. Hitler zcela bez obalu hrozil při svých proslovech katolické

⁴⁵ VINEN, s. 146.

⁴⁶ BLET, s. 139.

⁴⁷ MALÝ, s. 31.

⁴⁸ Tamtéž, 32.

⁴⁹ Tamtéž, 31.

⁵⁰ CORNWELL, s. 171.

⁵¹ HALAS, s. 393.

církvi: „zatlačíme ji zpět k činnosti, jež jí patří, totiž k péči o duch a duši.“⁵² Po těchto slovech následovaly činy, byly zakázány organizace katolické mládeže a zrušeny katolické školy.⁵³ Encyklika se rozšířila i do Československa a Rakouska, kde byla publikovaná legálně a následně pašovaná do Německa, kde byla čtena z každé katolické kazatelny. V Československu ji několikrát vydal německý nakladatel Schulsche z Opavy. Jakmile byly v září 1938 zabráný Sudety, byl nacisty okamžitě zatčen.⁵⁴

3. 3. 2. *Humani Generis Unitas*

Pius XI, který si dělal velkou starost s antisemitskou a rasistickou politikou, která se šířila po Evropě, zejména směrem na Východ, přikázal na počátku roku 1939, vypracovat další encykliku, která má v českém jazyce název *O jednotě lidské rasy*. Tato encyklika, také známá jako ztracená nebo také skrytá⁵⁵, se přímo dotýkala otázek nacionalismu, rasismu a antisemitismu. Její koncept ve francouzštině a angličtině byl objeven belgickými vědci až v roce 1996⁵⁶ a k jejímu zpřístupnění došlo až po opakovaných žádostech.

Přípravou encykliky byli pověřeni jezuité z Tovaryšstva Ježíšova v čele s Wladimírem Ledochowskim, který povolal Gustava Gundlacha, Gustava Desbuquoise a Johna La Farga, kteří koncept tohoto dokumentu vypracovali. Už John La Farge se stal v Americe účastníkem protirasistické kampaně. Na toto téma napsal knihu *Spravedlnost mezi rasami*, kterou Pius četl a zřejmě se jí inspiroval.⁵⁷

Připravovaná encyklika měla dát průchod k odsouzení nacistické protikřesťanské ideologie a odpor k pronásledování Židů v zemích, ve kterých vládl fašismus a nacismus. Během přípravy encykliky papež, který byl už v této době vážně nemocný, zemřel. Papežův názor na utrpení Židů se ukazuje v poznámce, které učinil při setkání s belgickými poutníky v září roku 1938: „My uznáváme, že každý má právo na

⁵² KNOPP, Guido. *Vatikán: M oc papežů*. Praha: Ikar, 2003. s. 40.

⁵³ Tamtéž, s. 40.

⁵⁴ MALÝ, s. 31.

⁵⁵ *Humani Generis Unitas*. [online]. [cit. 2013-02-21]. Dostupné z WWW: http://www.bc.edu/dam/files/research_sites/cjl/texts/cjrelations/resources/education/humani_generis_unit_as.htm.

⁵⁶ HOGUE, John. *Poslední papež*. Praha: Volvox Globator, 2001. s. 273.

⁵⁷ CRONWELL, s. 177.

sebeobranu a může přijmout nutná opatření k ochraně svých legitimních zájmů. Ale antisemitismus je nepřipustný. Duchovně jsme všichni semity“.⁵⁸

John Cronwell ve své knize tu část encykliky, která se zabývá rasismem, hodnotí velmi kladně, ale pokud jde o židovství, ukazuje se tradiční katolický postoj k Židům. Podle autora z encykliky vyplývá, že jsou si Židé sami vinni svým osudem. Bůh je vyvolil, aby připravili cestu k vykoupení Krista, ale oni ho zapřeli.⁵⁹

Papežova encyklika byla téměř hotová, ale nakonec nikdy nebyla zveřejněná. Lze se pouze dohadovat, z jakých důvodů nebyla vydána, zdali příčinou byla papežova nemoc a následná smrt, nebo opatrnost nastupujícího papeže Pia XII. I když papež Pius XII. s jejím vydáním nesouhlasil, po zvolení do čela katolické církve, vydal 20. října 1939 svou první encykliku *Summi Pontificatus*,⁶⁰ ve které použil některé části z encykliky *Humani Generis Unitas*.⁶¹

Jedna z hlavních myšlenek, kterými se encyklika *Summi Pontificatus* (Temnota nad zemí) zabývá, je všestrannost křesťanství a jednota lidské společnosti. V encyklice se zdůrazňuje, že Kristus miluje bez rozdílu všechny lidi. Encyklika tak jednoznačně odsuzuje rasismus a nadřazenost jednoho národa nad druhým. Jsou zde i silná slova o jednotě lidské rasy a jejich společném Stvořiteli, Pius XII. v encyklice velmi výstižně cituje z listů apoštola Pavla: „Není už rozdíl mezi Židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou...Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši.“ (Ga 5,13) K této encyklice se vrátíme ještě později v souvislosti se začátkem II. světové války a napadením Polska hitlerovským Německem.

⁵⁸ CRONWELL, s. 178.

⁵⁹ V příloze bakalářské práce přikládám vlastní překlad části encykliky *Humani Generis Unitas*, s. 246 – 259, poz. autor.

⁶⁰ *Summi pontificatus* [online].[cit. 2013-02-21]. Dostupné z WWW:

http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20101939_summi-pontificatus_en.html.

⁶¹ *Encykliky Pia XI.* [online].[cit. 2013-03-30]. Dostupné z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Encykliky_Pia_XI.

4. II. světová válka

Po smrti Pia I. proběhlo konkláve, které netrvalo dlouho a po necelých osmačtyřiceti hodinách byl zvolen 2. března 1939 bývalý státní sekretář Eugenio Pacelli. Přijetím jména Pius XII. ukázal, že bude pokračovat v náboženském a především v politickém směru, který započal zesnulý papež. Nově zvolený papež tuto linii pomáhal spoluvytvářet a v době, kdy byl Pius XI. vážně nemocný, ji v podstatě určoval.⁶²

Eugenio Pacelli se narodil 2. března 1876 v Římě.⁶³ Pocházel z patricijské, tedy aristokratické, vysoce postavené rodiny, která již tradičně sloužila Vatikánu. Jeho otec byl církevní právník a jeho bratr, profesor správního práva, se významně podílel na formulování Lateránských dohod. Mladý Eugenio měl být stejně jako ostatní právníkem, přesto si vybírá kněžskou dráhu. Zapisuje se do kněžského semináře, a když v r. 1899 s vyznamenáním promuje v oboru teologie a v církevního a světského práva, stává se knězem a vstupuje do diplomatických služeb státního sekretariátu. Před tím, než byl zvolen papežem, sloužil jako sekretář Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, později ho v roce 1917 vyslal Benedikt XV. jako apoštolského nuncia do Bavorska. Prakticky však funguje jako nuncius všech spolkových zemí a roku 1920 je jmenován oficiálním nunciem Německa, a v roce 1925 na pokyn Pia XI. se stěhuje z Mnichova do Berlína. Jeho taktnost, pečlivost a inteligence mu v Německu dopomohly k značné prestiži. Také si ho cení jako obratného a opatrného diplomata a stává se prvním zahraničním diplomatem po ustavení výmarské vlády.⁶⁴ Výsledkem jeho působení v Německu je významný podíl na uzavření konkordátu s Bavorskem a o čtyři roky později také s Pruskem.

Po dvanácti letech strávených v Německu je povolán Svatým otcem zpět do Říma, kde byl jmenován kardinálem a v roce 1930 vystřídal kardinála Gaspariho ve funkci státního sekretáře.⁶⁵ V této funkci zůstal až do svého zvolení papežem. Jako státní sekretář se spolupodílel na uzavření nejznámějšího, a jak už bylo popsáno dříve, i kontroverzního Říšského konkordátu v roce 1933.⁶⁶

⁶² HALAS, s. 395.

⁶³ GELMI, s. 272.

⁶⁴ CRONWELL, s. 91.

⁶⁵ GELMI, s. 273.

⁶⁶ HALAS, 392.

4. 1. Začátek války

„Opus iustitiae pax,“⁶⁷ tedy „Mír je dílem spravedlnosti,“ to bylo hlavním mottem, které si Pius XII. vybral za cíl svého pontifikátu. V prvních měsících své vlády se snažil udělat vše, aby zamezil vypuknutí nové světové války. V papeži se nezapřel opatrný diplomat, který doufal, že všechny nároky lze uspokojit vzájemnou dohodou. Při svém nástupu na papežský stolec vysvětloval: „ Zkušenosti devíti let učí, že systém veřejné kritiky vůči totalitním režimům spíše škodí, než prospívá.“⁶⁸ V podstatě pokračoval v tom, co započal jako státní sekretář. Snahu o zachování míru považoval za morální povinnost, která plyne přímo z povahy jeho úřadu. Ve svých projevech na veřejnosti neustále vyzýval státy, kterých se konflikt týkal, k vzájemnému dialogu a dohodě.

V květnu 1939 se pokusil svolat pětistrannou mezinárodní konferenci za účasti Francie, Anglie, Německa, Itálie a Polska, která měla mírovými prostředky vyřešit územní spory mezi Německem a Polskem,⁶⁹ ke kterému však nedošlo. Podle papežových instrukcí vyvíjeli značnou diplomatickou aktivitu také nunciové v Londýně, Paříži, Varšavě i v Berlíně a dokonce i ve Washingtonu.⁷⁰ Státy však už byly rozhodnuty začít válku. Po uzavření paktu o neútočení 23. srpna 1939⁷¹ mezi Sovětským svazem a Německem papež, kterého tato dohoda dvou diktátorů nepřekvapila, stále apeloval k rozumnému jednání. Ve vatikánském rozhlase bylo slyšet toho dne slova papeže:

„Mírem není ztraceno nic, zato vše může být ztraceno válkou.“⁷² Pius XII. se stále nevzdával a ještě v posledním dni měsíce srpna adresoval vládám Polska a Německa výzvu, aby svůj územní spor řešily mírovou cestou. Následující den 1. září 1939 německá armáda napadla Polsko a začala II. světová válka. Celý svět očekával od hlavy katolické církve odsouzení této agrese, ale toho se nedočkal. Papež své politování vyslovil, ale nepřímo a neoficiálně. Zde se potvrdilo rozhodnutí papeže o nestrannosti a nadstranickosti v jakémkoliv konfliktu.⁷³

⁶⁷ CHENAUX, Philippe. Pius XII. a druhá světová válka. *Salve, revue pro teologii a duchovní život*. Praha, Krystal OP, s.r.o., 2008, roč. 18, č. 3, s. 41-45.

⁶⁸ KNOPP, s. 42.

⁶⁹ Tamtéž, s. 42.

⁷⁰ HALAS, s. 396.

⁷¹ Tamtéž, s. 396.

⁷² CHENAUX, s. 41.

⁷³ KNOPP, s. 45-46.

Zprávy, které se dostaly z Polska do Vatikánu, však hovořily až příliš jasnou řečí. Nacistická nenávist postihla nejen židovské obyvatelstvo a polskou inteligenci, ale zasáhla i katolické duchovenstvo. Za nacistické okupace bylo zavražděno nejméně 2000 kněží. Polský katolický biskup zoufale psal Vatikánu o zavírání kostelů, vraždění a věznění duchovních, znásilňování řeholnic, o loupežích a ničení majetků věřících, a zdali na ně Svatý otec nezapomněl.⁷⁴ Papež se trápil, ale obával se přímého odsouzení, aby agresory ještě víc nevydráždil. Ve své nástupní encyklice *Summi pontificatus* však vyjadřuje znepokojení a soucit s utrpením Polska:

„Krev nesčíslných lidských bytostí, dokonce i těch nebojujících, pozvedá smutný bolestný pláč, zvláště u jednoho milovaného národa, Polska, které se svou věrností Církvi, svými slavnými zásluhami o křesťanskou civilizaci, nesmazatelně vepsalo do svazků historie.“⁷⁵ Veřejnost je však zklamaná, že papež neoznačil a nepojmenoval agresory přímo. Napětí, které panovalo mezi Vatikánem a Německem, nesnížila ani oficiální návštěva ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa 11. března 1940.⁷⁶ Papež věčně protestoval proti nacistickému pronásledování církve, německý protějšek však reagoval odměřeně a přezíravě. Říše potřebovala zdání jakéhosi duchovního požehnání, ale striktně odmítala jakékoliv zásah do vnitřních záležitostí.

4. 2. Činnost Vatikánu

Papež i přes veškerou iniciativu k odvrácení války neuspěl, soustředil se na pokus udržet stranou válečného konfliktu alespoň Itálii. Až do začátku září byly papežovy intervence u Mussoliniho zaměřeny na zachování míru v Evropě. Těsně po vypuknutí války učinil papež několik kroků k udržení italské neutrality. Jedním z důležitých kroků byla i návštěva papeže u italského krále 28. prosince 1939 v jeho sídle v Quirinálu, který byl původním sídlem papežů a které bylo Itálii zkonfiskováno.⁷⁷ Tím symbolicky skončila nevraživost mezi savojským rodem a Vatikánem. Ještě před návštěvou krále Pius XII. pronesl na Štědrý den poselství ke kardinálům a skrze ně k celému světu. Poselství bylo shrnuto v pěti hlavních bodech, které se týkaly práva na existenci a nezávislost všech národů, osvobození národů od zátěže zbrojení, až k úplnému

⁷⁴ KNOPP, s. 49.

⁷⁵ MALÝ, s. 60.

⁷⁶ KNOPP, s. 50.

⁷⁷ HALAS, s. 396.

odzbrojení, vytvoření a rekonstrukce mezinárodních orgánů, uznat práva etnických menšin a uznat „svaté a neporušitelné normy práva Božího nad všemi lidskými zákony a dohodami“.⁷⁸

Současně Svatý otec veřejnosti oznámil, že byl obnoven oficiální styk mezi Vatikánem a Spojenými státy. Papež tak obnovil diplomacii s Bílým domem a několikrát vyjádřil svou podporu nejen Spojeným státům, ale později i ostatním spojencům. Papežova podpora spojencům nebyla pouze na poli veřejné diplomacie, ale je známo, že vyvíjel i velmi tajné aktivity. Zprostředkoval mimo jiné kontakt mezi německými opozičními důstojníky, kteří chtěli svrhnout Hitlerův režim a vládou Velké Británie. Toto nebyla jediná tajná služba spojencům, 3. května 1940⁷⁹ poslal přes svého prostředníka spojencům šifrovanou zprávu o chystané ofenzívě Německa na západní frontě. Dále vytrvale vyvíjel tlak přes různě důvěrníky a zprostředkovatele tajnou diplomacii s fašistickým vůdcem Mussolinim. Papežovi, který měl obavy o udržení Městského vatikánského státu, se dařilo odradit Mussoliniho od vstupu do války, až do června 1940.⁸⁰ Vatikán však nejednal pouze na politickém mezinárodním poli.

Církev ihned od začátku války konala i na poli humanitární pomoci. V září 1939 vznikla nová organizace Úřad pro informace.⁸¹ Tento úřad měl na začátku za úkol vyhledávat informace o válečných zajatcích a zprávy předávat rodinám. Byly navázány vynikající vztahy s mezinárodním Červeným křížem, které trvaly po celou válku. Během války, ve spolupráci s místními zástupci okupovaných zemí, církev organizovala charitativní sbírky, pomáhala najít pohřešované, podporovala při emigraci ty, kteří chtěli a měli možnost vycestovat, poskytovala pomoc utečencům a vyhoštěným.⁸²

Za zmínku stojí i odpor církve v případě organizovaného masového vraždění duševně nemocných a nevléčitelně nemocných. Začátek tohoto vyvražďování spadá do prvního dne války. Hitler podepsal zplnomocnění k eutanazii desetitisíců duševně nemocných, přestárých a nemohoucích. Nemocní byli pomocí plynu hromadně zabíjeni v bývalých státních léčebnách. Církev, které se o postižené tradičně staraly, důrazně protestovaly. Někteří církevní představitelé se obraceli se stížností na státní úřady a ministerstva. Nejhlasitěji tuto praxi neohroženě kritizoval z kazatelny německý biskup

⁷⁸ BLET, s. 44.

⁷⁹ HALAS, s. 396.

⁸⁰ KNOPP, s. 52.

⁸¹ CHENAUX, s. 42.

⁸² Tamtéž, s. 42.

Clemens August von Galen ve třech kázáních.⁸³ Biskupovo kázání mělo ohlas nejen v Německu, ale i v zahraničí. Nacisté byli nuceni v tomto případě ukončit praktiky hromadného vraždění, ale nic jim nebránilo v tom, aby tajně nepokračovali ve vraždění. Hitlerovo zplnomocnění stálo v Německu život přes 100 000 osob.⁸⁴

10. května 1940 Hitlerovo Německo napadlo neutrální státy Belgie, Lucembursko a Holandsko. Veřejnost očekávala odsuzující reakci papeže. Pius XII. se rozhodl svůj soucit vyjádřit formou telegramů, které byly adresovány panovníkům napadených zemí. Telegramy obsahovaly soustrast s oběťmi, ale chybělo přímé pojmenování agresora a odsouzení agrese. Opět se ukázala zdrženlivost, s jakou se papež snažil reagovat na stávající situaci.

Ale i přes tuto opatrnost Vatikán vyvolal u italských fašistů zuřivou reakci. Italský vyslanec ve Vatikánu při audienci u papeže otevřeně hrozil odvetou ze strany fašistické vlády. Protesty se neuskutečnily pouze v diplomatické rovině, ale docházelo i k násilí. Výtisky vatikánského deníku *Osservatore Romano*, kde byly texty telegramů zveřejněny, byly ničeny, prodejci deníku byli mučeni a italský tisk vedl zuřivou kampaň proti Vatikánu.⁸⁵

Papež se po vstupu Itálie do války stal na příkaz Mussoliniho „vatikánským vězňem“. Komunikace Vatikánu s okolním světem byla značně omezena, papež byl odposloucháván, korespondence byla kontrolována. Proti Vatikánu byla zahájena pomocí sdělovacích prostředků ze strany Německa a Itálie negativní propaganda. Papež, kterému byla vyčítána opatrnost a přes snahu zůstat neutrální, tiše konal v zájmu protihitlerovské koalice. Svatý stolec si přál vítězství západní demokracie, ale snažil se o udržení zásady nestrannosti až do konce války.⁸⁶

22. června 1941⁸⁷ Hitler napadl Sovětský svaz. Postoj Vatikánu ke komunismu byl dostatečně znám už před válkou a svůj protibolševický názor vyjádřil předcházející papež Pius XI. v encyklice *Divini Redemptoris*. Od vydání encykliky se na postoji Vatikánu nic nezměnilo, a když žádal říšský a italský vyslanec papežovo prohlášení ve prospěch války proti Sovětskému svazu, papež odmítl. Také americký prezident byl postaven před nelehký úkol, zda USA pomůže Stalinovi v boji proti Hitlerovi. Totalitní

⁸³ KNOPP, s. 62.

⁸⁴ Tamtéž, s. 62.

⁸⁵ HALAS, s. 398.

⁸⁶ Tamtéž, s. 398-399.

⁸⁷ BLET, s. 134.

diktatura a náboženské pronásledování, které v napadeném Rusku panovaly, se staly pro mnoho Američanů nepřekonatelnou překážkou. Papež odmítl spojenectví Sovětského svazu a USA podpořit. Americký prezident Roosevelt však podporu domácích katolíků potřeboval, Roosevelt trval na tom, že nacismus je v té době větší hrozba než komunismus v Rusku.

Američtí katolíci vyjádřili obavu, zda podpora Sovětského svazu není porušením encykliky Pia XI., která spolupráci s komunismem zakazovala. Zde se ukázala papežova snaha pomoci spojencům a nakonec souhlasil s poskytnutím správného výkladu encykliky. Američtí věřící by měli rozlišovat mezi ateistickým komunismem a podporou ruského lidu proti německým okupantům.⁸⁸

Papežův komentář umožnil překonat případné výčitky svědomí ze spolupráce s komunistickým Ruskem. Vatikán v čele s papežem si však o komunistické ideologii nedělal žádné iluze. Spolupráce se západními zeměmi nebyla vždy bez komplikací. Vážný problém nastal při hrozbě bombardování italských měst. Papež se všemožně snažil odvrátit spojence od leteckých náletů na Itálii a Řím. V roce 1943 došlo ve válce ke zvratu a válečné události se přímo dotýkaly samotného Vatikánského státu. V létě obsadila spojenecká vojska Sicílii a na Řím dopadly první americké bomby. Svatý otec protestoval a zasazoval se o to, aby město neutrpělo žádnou škodu.

V Itálii dochází k rychlému sledu událostí, 25. července byl svržen fašistický vůdce Mussolini, posléze byla ustanovena nová vláda, která okamžitě navázala kontakt se spojenci. Tato situace netrvala dlouho a německé jednotky opět obsadily Řím a část Itálie.⁸⁹ Zde se ukázal výsledek diplomatické aktivity Vatikánu, ani samotní nacisté neohrozili suverenitu Vatikánského státu. Nacisté suverenitu však respektovali po svém, přístupy do Vatikánu byly střeženy vojáky, probíhala neustálá kontrola a špionáž, proti církvi byla dále vedena nepřátelská kampaň ve sdělovacích prostředcích.

Dne 4. června 1944 byl Řím bez velkého odporu a bez velkých škod vydán spojencům.⁹⁰

⁸⁸ KNOPP, s. 60.

⁸⁹ Tamtéž, s. 73.

⁹⁰ BLET, s. 248.

4. 3. Židovská otázka

Hitlerova nenávisť ke všemu židovskému je všeobecně známá, své myšlenky o nadřazenosti árijské rasy a antisemitismu prezentoval ve svém díle *Mein Kampf* už v roce 1925. Židovská katastrofa, která naplno vypukla po zvolení Adolfa Hitlera do čela Německa, nakonec zasáhla většinu Evropy. Před norimberskými zákony, které byly přijaty 1935, byli Židé vystavováni „pouze“ útokům na svůj majetek a židovští státní zaměstnanci, právníci, lékaři, učitelé byli propuštěni ze zaměstnání, jejich podniky se staly terčem pokusu o převzetí německými firmami. Byl vyhlášen zákon o obnovení profesionálního úřednictva a všichni neárijci byli propuštěni. Svůj árijský původ museli doložit čtyřmi křesťanskými prarodiči. Na základě norimberských zákonů byli zbaveni občanství a byl vydán zákaz uzavírání manželství mezi Židy a osobami nežidovského původu. Podle těchto zákonů bylo na židovství pohlíženo ne jako na náboženství, ale jako na rasu, které se nelze zříct nebo změnit. Proto se pohlíželo i na člověka, který konvertoval ke křesťanství jako na Žida.⁹¹

Konec roku 1938 byl ve znamení událostí tzv. křišťálové noci. Ve městech v celém Německu byly rozpoutány protižidovské bouře. Byl to následek smrti německého diplomata, kterého zabil mladý polský Žid. Byly vytlučeny výlohy židovských obchodů a byly vypáleny synagogy. Této noci bylo zapáleno 7 500 židovských domů a obchodů a 267 synagog, přes 36 000 lidí bylo odvečeno do koncentračních táborů.⁹²

Velkou mírou se na pogromu účastnili i příslušníci Hitlerjugend, kteří nezůstali pouze u ničení majetku židovského obyvatelstva. Zfanatizovaná mládež se vrhla i na rezidence katolických hodnostářů. Byly poničeny sídla mnichovského kardinála Faulhabera, vídeňského kardinála Innitzera a biskupa Clemense von Galena. Ten se dokonce později spojil s místním židovským rabínem s otázkou, zdali má veřejně vystoupit na podporu Židů. Odpověď byla záporná, převážila obava, že dojde k ještě větší perzekuci.⁹³

Mezi ty, kteří veřejně protestovali, patřil Bernhard Lichtenberg, probošt berlínské katedrály. Modlil se v přímlovách za Židy a večer po křišťálové noci připojil k modlitbě slova:

⁹¹ HILBERG, Raul. *Pachatelé, oběti, diváci, židovská katastrofa 1933-1945*. Praha: Argo. 2002. s. 26.

⁹² BARTEL, J. S. *Holocaust: Ztracená slova*. May Day: 2006. s. 18.

⁹³ MALÝ, s. 35.

„Co bylo včera, víme, co bude zítra, nevíme, ale co se děje dnes, jsme zažili: venku hoří synagoga - a to je přece také dům Boží.“⁹⁴ Lichtenberg byl zatčen a později umírá v Dachau a po válce byl papežem Janem Pavlem II. prohlášen za blahoslaveného.⁹⁵

Jak nacistická vojska dobývala střední a východní Evropu, byl zde uplatňován stejný přístup k židovskému národu jako v Německu. V obsazených zemích byly zřizovány uzavřené části města tzv. ghetta, kam byli soustředěni lidé židovského původu, kteří umírali hladem, zimou a následkem nemocí. S postupem německých vojsk na Východě v Rusku vznikala komanda známá jako Einsatzgruppen, která měla za úkol likvidaci židovských vesnic a následné vyvraždění všech jejich obyvatel. Tato komanda spolu s místními pomocníky byla vinna smrtí přes 1,5 milionu Židů.⁹⁶

Začátkem roku, v lednu 1942, svolal Reinhard Heydrich, šéf Bezpečnostní služby Říše,⁹⁷ konferenci ve Wannsee k debatě o řešení židovského problému. Výsledkem této konference, které se zúčastnili zástupci ministerstev a jiných vládních orgánů, bylo utrpení a smrt několika milionů nevinných lidí. Plán vešel do dějin nechvalně známý jako „konečné řešení židovské otázky“. Cílem se mělo stát naprosté vyhlazení všech Židů, podle Heydricha se to týkalo více než 11 milionů Židů.

Po celé Evropě se hromadně likvidovala ghetta, odkud byli po tisících lidé transportováni v uzavřených dobytčích železničních vagoních do vyhlazovacích táborů na Východě. Největším a nejznámějším vyhlazovacím táborem byla Osvětim v Polsku, kde zahynulo kolem jednoho milionu lidí.⁹⁸ Zde mohli nacisté v plné míře využít svůj vynález, smrtící plyn, který už vyzkoušeli dříve v případě mentálně zaostalých a nemocných lidí. V plynových komorách neumírali pouze Židé, ale smrt zde našli i Romové, polská inteligence, homosexuálové, Svědci Jehovovi, občané Sovětského svazu, političtí odpůrci nacistů i účastníci odboje.⁹⁹

⁹⁴ MALÝ, s. 36.

⁹⁵ CASSIDY, s. 6.

⁹⁶ BARTEL, s. 21.

⁹⁷ BLET, s. 171.

⁹⁸ VINEN, s. 199.

⁹⁹ Tamtéž, s. 197.

4. 4. Katolická církev a holocaust

Vatikán v čele s papežem Piem XII. je spojován v širokém povědomí veřejnosti s otázkou svého postoje k holocaustu. Již v roce 1943 napsal příští první prezident budoucího státu Izraele:

„Svatý stolec poskytuje všude, kde je možné, svou pomoc, aby zmírnil smutný osud mých pronásledovaných souvěrců“.¹⁰⁰

Tento výrok a další výroky významných židovských představitelů po skončení války vytvářející pozitivní obraz Vatikánu, stojí v protikladu ke kritickým dílům, která se začala objevovat po papežově smrti.

V roce 1963 vydal mladý německý autor Rolf Hochhut svoji divadelní hru *Náměstek*,¹⁰¹ kde vystupuje mladý kněz, který se marně snaží přesvědčit papeže k pomoci Židům a který se poté sám nechává odvléci do vyhlazovacího tábora, kde umírá spolu s Židy. Divadelní hra *Náměstek* byla historickou fikcí, ale na základě uvedených hry se začaly množit kritické hlasy proti papežovi. Hlavní výtkou je, že otevřeně neprotestoval proti holocaustu a raději zvolil mlčení, někteří radikálnější kritikové papeže přímo obviňují ze skrytého antisemitismu a nekritického obdivu všeho německého.¹⁰²

František X. Halas ve své knize *Fenomén Vatikán* podotýká, že přestože k tomuto problému bylo shromážděno a použito velké množství dokumentů, nerýsuje se v současnosti možnost, že by se historikové shodli na jednoznačné interpretaci postoje Pia XII. k vyhlazování Židů. Otázkou není, co papež dělal, ale zdali nebyla možnost udělat více nebo co by způsobil veřejný protest proti nacistům. Dále se autor zamýšlí nad možnými i nemožnými motivy, které se vedou na základě hypotéz. Například otázky typu kdy a do jaké míry byl papež informován, zda jeho nečinnost nevycházela z lhostejnosti nebo dokonce z nepřátelství k Židům, nebo jestli nepřevážil strach z komunismu. Podle toho, jakou autoři přijmou hypotézu, pak papežovo „mlčení“ nazývají „lhostejností“, „apatí“, „nečinností“ nebo dokonce přímo obviní papeže z

¹⁰⁰ HALAS, s. 402.

¹⁰¹ BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008. s. 5.

¹⁰² CHENAUX, s. 39.

kolaborace s nacisty, v lepším případě označí mlčení „opatrností, která nebyla na místě.“¹⁰³

Za kriticky pišícího autora lze označit izraelského historika Saula Friedländera, který svým spisem *Pius XII. a třetí říše* z roku 1965 ovlivnil jednu generaci. Podle něho bylo důvodem papežova mlčení snaha Vatikánu stát se spojencem nacistického Německa proti zastavení rozpínání sovětského komunismu. Autor sám uvádí, že knihu napsal na základě bádání dokumentů, které se opírají pouze o německé diplomatické prameny z období Třetí říše, a sám uznává, že závěry nelze vyhodnotit bez znalosti vatikánských dokumentů. Dalším autorem s negativním pohledem na papeže Pia XII. je anglický novinář a spisovatel faktů John Cornwell. Ve své knize *Hitlerův papež*, poukazuje na nevráživost vůči Židům, na jeho skrytý antisemitismus a germanofilství.¹⁰⁴

Kritici určitě nepředpokládali, že by stačilo, aby papež pronesl projev, který by odsoudil zvěrstva páchaná na Židech, nacisté by se lekli, zastyděli by se a utekli. Je však pravdou, že někteří historikové uvádějí, že jasné veřejné prohlášení mělo zaznít, hlavně v době, kdy byly vypravovány transporty do vyhlazovacích táborů. Je pravděpodobné, že vyšší informovanost lidí, kteří byli určeni k vyvraždění, by je mohla varovat. Jakmile se uzavřely hranice okupovaných zemí, záchrana byla vyloučená.¹⁰⁵

Pierre Blet, vatikánský jezuitský historik, který prováděl výzkum vatikánských archívů, a který zmapoval situaci ve válečném období 1939-1945 na základě dostupných dokumentů, uvádí, že Vatikán se snažil přímo pomoci Židům už před vypuknutím války. Křišťálová noc dala signál ke krutému pronásledování Židů a k jejich vyhnání z Německa. Až do roku 1940 se mohli Židé z Německa a obsazených zemí vystěhovat. Vatikán inicioval vznik organizací na pomoc exulantům např. Výbor pomoci pro neárijské katolíky nebo Dílo svatého Rafaela.¹⁰⁶

Svatý stolec se nejdříve zabýval situací pokřtěných Židů. Postoj židovských organizací, které pomáhaly Židům, byl takový, že konvertované Židy považovaly za odpadlíky a pomoc odmítly. Papež vyvinul spolu s kardinály aktivitu, která by zajistila najít pro katolické neárijské útočiště. Nejdříve vyzval několik katolických zemí, aby zajistily pronásledovaným finanční prostředky, které by jim pomohly při vystěhování,

¹⁰³ HALAS, s. 404.

¹⁰⁴ CHENAUX, s. 39.

¹⁰⁵ HALAS, s. 404.

¹⁰⁶ BLET, s. 161.

později přímo žádal o přijetí nuceně vystěhovaných. Odezva zemí, které byly vyzvány, nebyla velká. Státy přijetí Židů odmítly, například USA zavedly čekací dobu tři až čtyř let. Na vatikánskou výzvu kladně zareagovala Brazílie, která připravila udělit tři tisíce víz, ale nakonec kvůli nečinnosti brazilských diplomatických úředníků v Berlíně nedošlo k udělení žádných víz.¹⁰⁷

Svatý stolec počátkem roku 1941 už věděl, že možnost opustit země okupované nacisty je téměř nemožná. Vídeňský kardinál Innitzer ve svém dopise papežovi píše o deportacích: „Neohlížejí se na věk ani na náboženství“.¹⁰⁸ Diplomatická aktivita Vatikánu pro udělení víz se zvýšila a dobrou zprávou bylo svolení k přijetí Židů do Panamy.

4. 4. 1. Německo a okupované země

Po útoku Německa na Sovětský svaz v roce 1941 zesílilo pronásledování Židů. Papežovo úsilí o záchranu a pomoc Židům směřovalo několika směry. V Německu a v zemích, které přímo nacisté okupovali, nebyla situace snadná. V té době zástupce Vatikánu v Berlíně, Orsenigo, se nacházel v těžké pozici. Po vyhlášení „konečného řešení“ intervence Svatého stolce do Německa už nemohly směřovat na pomoc při emigraci, ale bylo nutné se postavit proti deportacím, u kterých prozatím nebyly známy všechny tragické důsledky. Nunciovi v Berlíně byla vytýkána biskupem Preysingem nedostatečná intervence ve prospěch Židů, dokonce žádal papeže o jeho odvolání. Ale zástupce Svatého stolce se bránil, že na základě dosavadních zkušeností s nacistickými úřady by byl jakýkoliv protest nebo zákrok zbytečný a dokonce nebezpečný. Uváděl případy, kdy pomoc katolických duchovních byla označena za napomáhání Židům, a dotyční katolíci byli posláni do koncentračních táborů.¹⁰⁹

Už v březnu 1942 dorazily do Vatikánu první zprávy o deportacích Židů do vyhlazovacích táborů. V té době bylo známo, za jakých podmínek probíhaly deportace, ale nic o hromadném vyhlazování. Hlavu církve informovali papežští zástupci ze Slovenska a Maďarska, kteří získali zprávy ze židovských zdrojů. Informace o hromadných deportacích na Východ potvrdil dopisem vojenský duchovní Scavizzi, po rozhovoru s krakovským arcibiskupem. Ten získal zprávy o osudu Židů z Haliče a zase

¹⁰⁷ BLET, s. 162.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 164.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 173.

pouze z doslechu.¹¹⁰ Zde je možné vysledovat složitou a obtížnou cestu, kterou se informace dostávaly ke sluchu Svatého otce. Během roku 1942 zpráv o utrpení Židů přibývalo, byly stále podrobnější a zřejmější.¹¹¹

26. září 1942 zanechal během návštěvy Vatikánu vyslanec USA zprávu, kterou obdržel ze ženevské kanceláře Židovské agentury pro Palestinu. Zpráva popisuje likvidaci varšavského ghetta, popravu v táborech: „...Všichni Židé jsou bez rozdílu a bez ohledu na věk a pohlaví deportováni z ghetta a popraveni.“¹¹² Vyslanec žádal papeže jako morální autoritu o prohlášení, které by ovlivnilo veřejné mínění ve světě a které by zastavilo pokračování barbarství. Vatikán vydal velice zdrženlivou odpověď v tom smyslu, že má i jiné zprávy z jiných zdrojů o zacházení se Židy, ale dosud nebylo možné ověřit si jejich přesnost. Podle Vatikánu informace, které dostával, pocházely z druhé nebo třetí ruky a nebyly tím pádem přesné. Stále bylo pro Vatikán otázkou, jaké bylo konečné místo deportací a jaký je plán nacistů. Je možné se dohadovat, proč papež reagoval tak zdrženlivě a opatrně. Možná to byl také důsledek události, která se odehrála tři měsíce dozadu v Nizozemí.¹¹³

Církve v Nizozemí podnikly to, co bylo po papeži požadováno. 20. července 1942 byl vydán společný pastýřský list, ve kterém byla informace o společném protestu katolické a protestantské církve proti plánovanému hromadnému odsunu neárijců. Druhým dokumentem byl důvěrný dopis holandského arcibiskupa Utrechta de Jonga říšskému komisaři Seyss - Inquartovi, ve kterém zazněla žádost o vyjmutí z deportace alespoň pokřtěné neárijce. Na tuto žádost nejprve reagovala německá strana kladně a úřady slíbily, že katolíky židovského původu do deportací nezařadí. 26. července byl pastýřský list navzdory všemu varování přečten v katolických a protestantských kostelích v Nizozemsku a věřící byli vyzváni, aby pronásledovaným pomohli.¹¹⁴ Protiúder nacistů následoval neprodleně. Proběhla razie, a to i v církevních zařízeních, kde byli pozatýkáni i katoličtí Židé. Slib říšského komisaře nebyl dodržen.¹¹⁵

Mezi zatčenými pokřtěnými Židy byla i světoznámá filosofka a karmelitánská řeholnice Edith Steinová, řádovým jménem sestra Terezie Benedikta, od Kříže. Edith

¹¹⁰ KNOPP, 63.

¹¹¹ Tamtéž, 64.

¹¹² Tamtéž, 64.

¹¹³ HALAS, s. 406.

¹¹⁴ BLET, s. 168.

¹¹⁵ KNOPP, s. 67.

Steinová před první světovou válkou byla asistentkou Edmunda Husserla, po válce docentkou novověké filozofie. Později ukončila univerzitní dráhu, konvertovala ke katolické víře a vstoupila do karmelitánského řádu. Po Křišťálové noci její představená usoudila, že z důvodu židovského původu již nebylo pro ni Německo bezpečné. Bezpečí se snažila nalézt v Nizozemsku, ale po uvedeném pastýřském listu skončila v Osvětimi. Týden po příjezdu zahynula v plynové komoře a podle svědectví spoluvězeňkyň přijala svoji smrt jako oběť za židovský národ.¹¹⁶

Reakce na protest holandských biskupů utvrdil papeže v tom, že hlasité protesty přispějí pouze ke zhoršení situace pronásledovaných. Ve svých pamětech, papežova hospodyně sestra Pasqualina uvádí, že po přečtení o odvetě za veřejný protest v Nizozemsku Svatý otec „smrtelně zbledl“. Po návratu z ranní audience spálil vlastnoručně napsané dva listy protestu, které měly být téhož dne zveřejněny v deníku Svatého stolce. Papež se opět ujistíuje o vysokém riziku, že není potřeba provokace vedoucí k větším represím a že „je lepší nevyjadřovat se oficiálně a raději konat potichu, jak jsem činil doposud, vše, co je lidsky možné pro tyto lidi.“¹¹⁷ Pozdější kritikové papeži vyčítají, že se více nezastával Židů, proto aby neohrozil katolíky. Ale možnou hypotézou, kterou uvádí František X. Halas je, že Pius XII. stál před volbou, zda jasné odsouzení zachrání ty, kteří se už zachránit nedají a ukázat na ty, kteří zatím unikají nebo mlčet a tiše zachraňovat Židy i katolíky, kteří se zachránit dají.¹¹⁸

Papežův postoj jakým jednal a zásady, podle kterých se v minulosti rozhodoval a míní postupovat v budoucnosti proti nacistům a jejich obětem, definoval v prohlášení 11. září 1942 ve čtyřech bodech:

„1) Už jsem mluvil s užitím obecných výrazů a Němci pochopili, co chci říct, jak dokazuje cenzura mých projevů.

2) Nemohu mluvit konkrétně, neboť by to poškodilo ty, jimiž se snažím pomáhat.

3) Nemohu zařídit, aby cenzurními bariery proniklo cokoli významného.

¹¹⁶ MALÝ, s. 72.

¹¹⁷ CHENAUX, s. 45.

¹¹⁸ HALAS, s. 406.

4) Soukromě pracujeme ve prospěch určitého počtu obětí a nepřeji si, aby tato šance byla ohrožena.“¹¹⁹

Koncem roku 1942 se objevila na veřejnosti řada prohlášení k deportacím. Spojenci vydali v Londýně Deklaraci o lidských právech, která se zabývala otázkou způsobu zacházení se židovským obyvatelstvem. I zástupci katolické církve předávali informace o deportacích. Předkládali zprávy, které se týkaly nejen vyhlazování Židů, ale i dalších obětí nacistického řádění v ghettech a koncentračních táborech. Hlava církve stála opět pod tlakem, zda veřejně promluvit a porušit mlčení, které si stanovil. Nakonec po váhání ustoupil a na výzvu spojenců, kteří papeže požádali, aby je veřejně podpořil, se rozhodl promluvit. Papež promluvil, ale po svém.¹²⁰

Ve svém vánočním rozhlasovém poselství v závěrečné části vyslovil přání po ukončení války pro dobro všech obětí války. V úplném závěru přání ještě dodal:

„Aniž se čímkoli seabeměně provinily a výhradně z prostého faktu své národnosti anebo rasy, byly statisíce osob odsouzeny k smrti anebo k postupnému vyhlazení. ... Je pro nás útěchou vědomí, že morální a duchovní pomoc našich reprezentantů nám umožnila poskytnout posilu velkému množství těchto utečenců, bezdomovců a těchto vystěhovalců počítaje v to i neárije.“¹²¹

Spojenci a s nimi i veřejnost byli spokojeni jen zčásti, chtěli, aby zde jmenovitě zazněly nacistické zločiny a bylo vysloveno přímé odsouzení celé nacistické organizace v čele s Adolfem Hitlerem. Toto však byl papežův styl, jak vyjádřit své rozhořčení nad válkou a utrpením všech lidí, nad osudem Židů. Kdo chtěl, ten významu slov porozuměl.

Mezi ty, kteří velmi dobře porozuměli, byli i nacisté, kteří v papežově projevu viděli jasné obvinění svých zločinů proti Židům a prohlašují ho za jejich mluvčího. V té době byl papež jediným veřejným činitelem, který alespoň tímto způsobem promluvil o vyhlazování Židů. Spojenci v Deklaraci o lidských právech sice odsoudili zacházení se Židy, ale v následujícím roce uvalily informační embargo o holocaustu z obavy nárůstu

¹¹⁹ HALAS, s. 404.

¹²⁰ BLET, s. 181.

¹²¹ HALAS, s. 405.

žádostí o azyl z dosud neobsazených zemí nacisty.¹²² Veřejně se k židovské otázce během války Pius XII. vyjádřil ještě jednou, a to na základě memoranda Svatého stolce z 5. května 1943, které bylo rozesláno všem vládám, kde se otevřeně hovoří o vyhlazování Židů. Ve svém projevu kardinálům 2. června 1943 nejdříve mluvil o Polácích, ale připomenul i Židy:

„Nedivte se, ctihodní bratři a drazí synové, že se snažíme odpovídat s mimořádnou péčí na prosby těch, kteří k Nám obracejí své oči plné úzkosti a úpěnlivé prosby, kteří pro svou národnost nebo svou rasu jsou vystaveni pohromám ještě větším a utrpení mnohem pronikavějšímu a jsou mnohdy bez vlastního zavinění určeni k vyhlazení.“¹²³

Dále ve svém projevu obhajuje svou taktiku, kterou zvolil, méně mluvit, více a konkrétněji pomáhat pronásledovaným. A opět zdůrazňuje, že protesty situaci všech jenom zhorší. V Německu a na území, která byla Německem přímo okupována, narážel Vatikán na nepřekonatelné překážky. Jakákoliv aktivita ve prospěch neárijců byla předem odsouzena k nezdaru.

4. 4. 2. Satelity Osy

Vatikán mohl mnohem účinněji zasahovat v některých státech, které sice podléhaly kontrole německé Říše a kde byly zavedeny rasové zákony, ale záleželo na rozhodnutí samotných vládních představitelů, jakým způsobem se k této otázce postaví. Jednalo se hlavně o státy ve střední a jižní Evropě – Slovensko, Chorvatsko, Rumunsko a Maďarsko.

Po porážce Jugoslávie v roce 1941 zřídili nacisté formálně samostatný Chorvatský stát pod diktaturou Anteho Paveliče. Ten byl velkým příznivcem velkoněmecké říše. V zemi probíhala nejen protizidovská, ale i protisrbská kampaň. Pomocí tzv. ustašovců bylo terorizováno židovské a srbské obyvatelstvo. Smutné je, že se na tomto masakru podíleli i někteří katoličtí duchovní, kteří se nechali strhnout chorvatským nacionalismem.¹²⁴ Svatý stolec se snažil, aby mohl uplatnit svůj vliv na změnu poměrů. Záhřebský vyslanec Marcone po dohodě s Vatikánem několikrát intervenoval v otázce deportace chorvatských Židů u samotného diktátora Paveliče. Ten mu dokonce slíbil, že

¹²² MALÝ, s. 90.

¹²³ BLET, s. 185.

¹²⁴ MALÝ, s. 80.

deportace zastaví. Vyslanec Marcone byl oklamán a deportace proběhly. Marcone po celou dobu úzce spolupracoval s vrchním záhřebským židovským rabínem. Ve zprávě zasláné do Vatikánu se lze dočíst o poděkování rabína za pomoc při emigraci židovských dětí do Turecka.¹²⁵

Koncem roku 1940 začalo katolické Slovensko připravovat rasové zákony. Pro Vatikán byla situace obtížná v tom, že prezidentem byl katolický kněz Josef Tiso. Na jedné straně věrný církvi, ale na druhé straně plně oddán nezávislosti Slovenska. Někteří slovenští stoupenci nacistů v čele s premiérem Tukou volali po variantě norimberských zákonů pro Slovensko. V roce 1941 bylo jejich volání vyslyšeno a byl vyhlášen Židovský kodex, který zbavil Židy některých základních práv a zbavil je majetku. Katolická církev protestovala. Slovenští biskupové vydali prohlášení, ve kterém bylo odmítnutí kodexu, který je v rozporu se slovenskou křesťanskou tradicí. Vyskytli se však katoličtí kněží, kteří Židovský kodex schvalovali.¹²⁶

Vatikánská diplomacie, tak jako v Chorvatsku, opět intervenovala v zastoupení bratislavského nuncia Burzia proti deportacím Židů. K deportacím docházelo, ale neustálé úsilí vatikánské diplomacie a slovenských biskupů mělo nečekaný výsledek. Slovenská vláda v roce 1943 na základě předchozích protestů Vatikánu rozhodla o zastavení deportací. Ukončení deportací na Slovensku netrvalo dlouho. Koncem srpna 1944 vyvolala blízkost Sovětské armády povstání na Slovensku. Reakce Německa byla okamžitá, povstání bylo rozdraceno a nacistické jednotky Slovensko obsadily. Deportace židovského lidu opět pokračovaly.¹²⁷

Podobný úspěch se Vatikánu podařil v Rumunsku a v Maďarsku. V Rumunsku se většina země hlásila k pravoslavné církvi, zde byly vztahy s Vatikánem upravené konkordátem. Rumunská vláda v čele s diktátorem Antoneskem sama zřizovala pro Židy tábory smrti. Bukurešťský nuncius se tajně i veřejně snažil organizovat výjezdy lodí ze země. Takto bylo zachráněno několik stovek hlavně židovských dětí, které na základě intervence samotného papeže mohly vycestovat do neutrálního Istanbulu.¹²⁸

Deportace v Maďarsku započaly až v roce 1944 po obsazení německými vojsky. Samotný Pius XII., který byl o situaci podrobně informován nunciem Rottym, odeslal telegram regentovi Maďarska Horthymu:

¹²⁵ BLET, s. 202.

¹²⁶ MALÝ, s. 84.

¹²⁷ BLET, s. 197 – 199.

¹²⁸ Tamtéž, s. 209.

„Z mnoha stran k Nám docházejí prosby, abychom se zasadili o to, aby se v tomto ušlechtilém a rytířském národě nerozšiřovalo a nezvětšovalo utrpení již tak těžké a snášené tolika nešťastnými pro jejich národnost nebo jejich rasu.“¹²⁹

Papež naléhal, aby Horthy udělal vše, co bude možné pro zmírnění utrpení pronásledovaných. K této intervenci se postupně připojil i diplomatický nátlak neutrálních zemí a Červeného kříže. Deportace byly zastaveny. Později však byl hon na Židy obnoven. Zástupce Vatikánu Rotty spolu s dalšími diplomaty v Budapešti vydali více jak třicet tisíc ochranných pasů, dokonce vydávali i falešné diplomatické doklady. Následně nuncius poskytl azyl v kostelích, tím se mu podařilo zachránit desetitisíce životů.¹³⁰

4.4.3. Itálie a Vatikán

Vatikánská diplomacie na území států Osy podnikala opakované a důrazné kroky, aby zabránila deportacím. Přes velkou snahu, která se zástupcům Svatého stolce rozhodně nedá upřít, konečným výsledkem deportací bylo většinou jejich odložení. Pouze ve výjimečných případech byly deportace Židů definitivně zastaveny.

Státem, kde měla papežova aktivita větší účinky při zastavení deportací, byla Itálie. Ta na nátlak svého německého spojence v roce 1938 zavedla antisemitské zákony. I díky katolické církvi, která proti těmto zákonům aktivně vystupovala, k protižidovským opatřením ve skutečnosti docházelo zřídka. Až do října 1943 k deportacím italských Židů nedocházelo. Ihned po obsazení Říma a části Itálie německými vojsky byl počátkem října připraven seznam římských židovských obyvatel určených k zadržení. 16. října 1943 došlo v římském ghettu k razii.¹³¹

Papež se opět rozhodl veřejně neprotestovat, aby nezhoršil danou situaci. Místo toho papež vydal pokyn, aby všechny církevní instituce římské Židy pomohly ukrýt. V přísných řeholních komunitách byly papežem zrušeny zákazy klauzury, aby se pronásledovaní mohli dostat i do řeholních klášterů. Pius XII. nařídil zpřístupnit i instituce na území Vatikánu. Na příkaz papeže našlo několik tisíc lidí úkryt v kláštorech, kostelích, ubytovnách sester, v budovách církevního státu, v prostorách jezuitské

¹²⁹ BLET, s. 217.

¹³⁰ KNOPP, s. 78.

¹³¹ CHENAUX, s. 45.

univerzity, dokonce i v papežské letní rezidenci. Americký historik a židovský rabin David G. Galin později uvádí:

„V Římě poskytlo sto padesát pět konventů a klášterů útočiště přibližně pěti tisícům Židů. Nejméně tři tisíce Židů našlo útočiště v papežově rezidenci v Castel Gandolfu. Šedesát Židů žilo po dobu osmi měsíců v prostorách Gregoriánské univerzity a mnozí byli ukryti ve sklepě Papežského biblického institutu. ...V souladu s instrukcemi Pia XII. poskytli jednotliví italští kněží, mniši, řeholní sestry, kardinálové a biskupové účinnou pomoc při zachraňování tisíců židovských životů.“¹³²

Obhájci Pia XII. odhadují počet Židů, kteří díky Svatému stolci a katolické církvi unikli před jistou smrtí, obvykle mezi půl milionem až osmi sty tisíci. Izraelský diplomat Pinachas Lapide uvádí, že Pius XII. se zasloužil o záchranu nejméně sedmi set až osmi set šedesáti tisíc Židů.¹³³ Kritikové uvádí, že sebevětší číslo nemůže smazat to, že veřejně a přímo, popřípadě včas, nevystoupil a neodsoudil zločiny nacistů.

5. Poválečné období

Krátce po skončení ničivé války došlo k rozdělení Evropy. Sovětský svaz vytvořil východní blok, který tvořily státy východní a střední Evropy. Spojené státy naopak vytvořily západní blok, kam spadaly západní evropské státy. Vatikán, se svým nesmiřitelným postojem k ateistickému komunismu, se logicky připojil na stranu západních demokracií. Při rozdělení Evropy se ocitla za „železnou oponou“ řada zemí, kde velké množství obyvatel se tradičně hlásilo ke katolické církvi.¹³⁴

Přes odpor ke komunismu se Vatikán pokoušel o jednání s představiteli těchto komunistických zemí. Svatý stolec se nebránil udržovat diplomatické styky ani s hitlerovským Německem. Na rozdíl od Hitlera, který tyto styky považoval za užitečné, Stalin jakoukoliv snahu o dohodu ze strany Vatikánu odmítal. Pochopitelně linii odmítnutí Sovětský svaz vnutil i satelitním státům střední a východní Evropy. Postupně byly na příkaz Moskvy vypovídány všechny konkordáty, které byly v minulosti uzavřeny.¹³⁵ Papež, stojící proti stalinskému ateismu, vydal 1. července 1949 dekret,

¹³² HALAS, s. 408.

¹³³ Tamtéž, s. 409.

¹³⁴ Tamtéž, s. 414.

¹³⁵ Tamtéž, s. 414.

kde exkomunikoval katolíky, kteří jsou členy komunistické strany nebo kteří toto hnutí podporují. Dekret byl reakcí na neochotu k jednání komunistických států o postavení katolické církve v těchto zemích. Stále také platilo prohlášení encykliky *Divini Redemptoris* z roku 1937 o zvrácenosti komunismu.¹³⁶

Vyhlášení boje proti komunismu svádělo ke shovívavosti některých představitelů katolické církve vůči nacistickým zločinům.¹³⁷ Do povědomí veřejnosti se nechvalně zapsal rakouský biskup Alois Hudal, ředitel vatikánské kněžské školy. Ten byl kontroverzní postavou už před II. světovou válkou, kdy se ztotožňoval s nacistickou ideologií Hitlera. Hlavním důvodem obdivu bylo spojení církve a nacistů v boji proti socialismu a bolševismu. Za to si vysloužil odsouzení představitelů Vatikánu, kteří vnímali nacismus jako protikřesťanské hnutí.

Ve Vatikánu založil rakouskou sekci papežské komise pro pomoc uprchlíkům, čímž získal pro svou činnost dostatečné krytí. Po válce mířilo do Itálie desetitisíce uprchlíků, hledající pomoc v charitativních organizacích a poválečný zmatek neumožňoval dostatečnou kontrolu dokladů. Toho využil Hudal, který s pomocí některých kněží vytvořil cestu, kterou se podařilo uprchnout několika tisícům nacistických zločinců.¹³⁸ Hudal prchajícím zločincům, mezi nimiž byli i takové zrůdy jako např. organizátor holocaustu Adolf Eichmann nebo osvětlimský lékař Josef Mengele, vydával falešné průvodní listy a vatikánské pasy.

Při své „pomoci bližnímu“ využívali i rozsáhlé sítě klášterů, kde se nacističtí zločinci skrývali. Bývalý chorvatský diktátor Ante Pavlovič, odpovědný za smrt statisíců pravoslavných Srbů a Židů, se skrýval přes dva roky v římském klášteře.¹³⁹ Těmito tajnými „krycími cestičkami“, jak je později nazvala americká tajná služba, uteklo několik tisíc prchajících nacistů nejdříve do Španělska, odtamtud do Argentiny a dalších jihoamerických zemí.¹⁴⁰

Historikové si kladou otázku, jaká byla role Vatikánu a zdali se tyto věci děly s vědomím Pia XII. Jaroslav Šebek z Historického ústavu AV ve svém článku *Krev*

¹³⁶ HALAS, s. 416.

¹³⁷ KNOPP, s. 80.

¹³⁸ ŠEBEK, Jaroslav. Krev z tvých rukou rád smyji. *MF Dnes. Kavárna*. [online]. Publikováno 2. 8. 2008, s. D 6 [cit. 2013-03-23]. Dostupné z: <http://data.idnes.cz/mfdnes/kavarna/pdf/2008/kavarna-20080802.pdf>

¹³⁹ HEBELS, Michael. *Černá kniha církve*. Praha: Knižní klub, 2012. s. 69.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 69.

z tvých rukou rád smyji¹⁴¹ píše, že na základě zatím dostupných vatikánských pramenů, Hudal jednal za zády vysokých vatikánských úředníků i samotného papeže. V současné době započal pontifikát papeže Františka, který byl zvolen do čela římskokatolické církve 13. března 2013. Vzhledem k tomu, že jeho rodnou zemí je Argentina, kam směřovalo po II. světové válce mnoho nacistických uprchlíků, lze vyslovit naději, že dojde ke zveřejnění a prozkoumání všech dokumentů, které se tohoto období týkají.

5.1. Ohlas katolické církve na holocaust

Jan Pavel II., vlastním jménem Karol Wojtyła, byl zvolený do čela katolické církve 16. října 1978, kde setrval až do své smrti 2. dubna 2005. Papež náležel ke generaci, která zažila působení obou totalitních režimů - nacismu a komunismu. V mládí žil v Polsku okupovaném hitlerovským Německem. Okrajově se zúčastnil podzemního odboje jako člen katolické Unie a poznal nacismus z pozice jeho obětí. Mnoho jeho přátel z mládí tvořili Židé, kteří se později stali oběťmi holocaustu. Mezi jeho přátele, kteří byli zavražděni okupanty, patřilo mnoho i Poláků a katolíků.¹⁴²

V období pontifikátu Jana Pavla II. došlo k výraznému zlepšení vztahu Vatikánu k Židům. Významnou událostí byla historicky první návštěva hlavy katolické církve v synagoze v roce 1986.¹⁴³ O rok později přislíbil papež představitelům mezinárodní židovské rady vydání dokumentu, který by reagoval na postoj katolické církve k holocaustu za II. světové války. Jaké to bylo pro katolickou církev nelehké a citlivé téma se ukázalo tehdy, když trvalo jedenáct let, než byl slíbený dokument vydán. Dokument připravený vatikánskou Komisí pro náboženské vztahy s judaismem byl zveřejněn pod názvem, *Pamatujme – zamyšlení nad „Šoa“*, 16. března 1998.¹⁴⁴

Dokument má pouhých deset stran. Autoři v něm zdůrazňují bolestnou historickou událost, kdy nacisté plánovali úplné vyhlazení židovského národa. Nakonec došlo k zavraždění několika milionů Židů. Podotýkají, že se tyto události odehrály na pozadí dvou tisíciletí napjatých vztahů mezi křesťany a Židy. Uznávají, že vzájemné nepřátelství vyústilo v pronásledování židovské menšiny, které někdy končilo pogromy.

¹⁴¹ ŠEBEK, Jaroslav. Krev z tvých rukou rád smyji. *MF Dnes. Kavárna* [online]. Publikováno 2. 8. 2008, s. D 6 [cit. 2013-03-23]. Dostupné z: <http://data.idnes.cz/mfdnes/kavarna/pdf/2008/kavarna-20080802.pdf>

¹⁴² MOSKWA, Jacek. *Papež, který změnil svět*. Praha: Knižní klub, 2005. s. 44.

¹⁴³ Tamtéž, s. 189.

¹⁴⁴ CASSIDY Idris Edward: Komise pro náboženské vztahy s judaismem: *Pamatujme – zamyšlení nad „Šoa“*. *Salve, revue pro teologii a duchovní život*. Praha, Krystal OP, s.r.o., 1998, roč. 8, č. 2. s. 2-10.

To bylo živnou půdou pro teorie popírající jednotu lidské rasy, vyzdvihující nadřazenost nordické árijské rasy na pseudovědeckém základu.¹⁴⁵Dále se krátce zmiňují o vrcholných představitelích katolické církve, kteří nacistický rasismus přímo nebo nepřímo odsoudili. Jmenují Pia XI. a jeho nástupce Pia XII. Zde se staví na obranu papeže Pia XII., jsou zde citovaná dosud neznámá svědectví Židů, kterým pomohl. Také se autoři zamýšlí nad různými postoji křesťanů vůči holocaustu, od pomoci bližnímu, přes nevědomost a strach o svůj život až po skutečnou nenávist.¹⁴⁶

V dokumentu je zmíněna část deklarace *Nostra aetate* z roku 1965, která byla vyhlášena na II. vatikánském koncilu a která se zabývá přístupem katolické církve k ostatním nekřesťanským náboženstvím.¹⁴⁷

„Církev, která zavrhuje veškeré pronásledování, ať jde o kohokoli, protože má na paměti společné dědictví se Židy a je vedena nikoli politickými pohnutkami, nýbrž náboženskou evangelijní láskou, želí nenávisti, pronásledování a projevů antisemitismu, jimiž se kdykoli a kdokoli obrátil proti Židům.“¹⁴⁸

V dokumentu *Pamatujme – zamyšlení nad „Šoa“*, je několikrát citován papež Jan Pavel II., který své názory proti antisemitismu a rasismu veřejně vyjádřil více než při jedné příležitosti. Žádá, aby se všichni zamysleli nad minulostí, uvědomili si, „že Židé jsou našimi pravými a milovanými bratry, ba v jistém smyslu jsou našimi „staršími bratry“...“.¹⁴⁹ Dále vyzývá k pokání a vyjadřuje hlubokou lítost církve.

Dokument vyvolal řadu diskusí jak za strany židovských zástupců, tak ze strany katolické církve. Opět se ozvaly kritické hlasy, pochopitelně nejvíce z řad představitelů židovské komunity. Pro některé přišel příliš pozdě a omluvy bylo málo. Někteří dokonce v dokumentu viděli potvrzení, že původ holocaustu lze vysledovat v minulosti, v křesťanských protižidovských názorech. U některých bylo zklamáním, že Vatikán neodsoudil mlčení Pia XII. Na druhé straně mnoho židovských představitelů toto

¹⁴⁵ CASSIDY, s. 5.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 7.

¹⁴⁷ *Nostra Aetate* [online]. [cit. 2013-03-26]. Dostupné z WWW:

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html

¹⁴⁸ *Nostra Aetate* [online]. [cit. 2013-03-26] Dostupné z WWW:

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html

¹⁴⁹ CASSIDY, s. 9.

vyjádření katolické církve považovalo za počátek správného směru. Dokument přesto otevřel cestu k důležitým událostem ve vzájemném vztahu.¹⁵⁰

V březnu 2000 navštívil Jan Pavel II. jako první papež stát Izrael, kde se pomodlil u Zdi nářků, poslední zachované části Jeruzalémského chrámu. Zeď nářku je pro židovský národ nejposvátnějším místem. Nejpůsobivější událostí byla návštěva papeže památníku holocaustu Jad Vašem. Památník na rozloze 45 hektarů připomíná 6 milionů obětí zavražděných německými nacisty a kolaboranty z jiných států. Při návštěvě památníku patří ke zvyku předčítání z pozůstalosti obětí. Papežovi byl přečten dopis polské Židovky svému sedmiletému synovi, kteří nakonec oba skončili v plynové komoře. Papež měl oči zalité slzami, i když podle blízkých spolupracovníků nikdo ještě papeže nikdy plakat neviděl.¹⁵¹

¹⁵⁰ MOSKWA, s. 201-202.

¹⁵¹ MOSKWA, s. 220-246.

6. Závěr

II. světová válka je nejtragičtější událostí dvacátého století. Tato bakalářská práce ukazuje, že postavení a možnosti katolické církve v době, kdy čelila novodobým totalitním režimům, nebyly jednoduché. Ve dvacátém století už neměla prakticky žádnou politickou moc, pro svět byla spíš symbolem morální autority. Své postavení si katolická církev zajišťovala pomocí konkordátů, které utvářely vzájemné vztahy mezi Vatikánem a státy. I v předválečném období, za pontifikátu Pia XI., se církev snažila upravit své postavení v rámci fašistické Itálie na základě Lateránských dohod a konkordátu. Vatikán získal suverenitu a postavení církve upravené konkordátem bylo z počátku bez větších problémů.

Po nástupu Mussoliniho spojence Hitlera do čela Německa byla církev postavena před nebezpečí nacistické ideologie. Hitler, který před svým vítězstvím ve volbách potřeboval i hlasy německých katolíků, nevystupoval proti církvi tak radikálně. Naproti tomu jeho ideologický spolutvůrce Rosenberg se naplno stavěl proti křesťanským zásadám a proti samotnému křesťanství. Církev po převzetí moci nacisty byla nucena přehodnotit a upravit vztahy s novým vládcem Německa. Jak už bylo uvedeno, Svatý stolec byl zvyklý uzavírat s vládami různých států konkordáty, aniž by hodnotil, jestli je daná vláda špatná nebo dobrá.

Nacistická vláda projevila ochotu podepsat konkordát, a právě smlouva s morální autoritou by jí pomohla upevnit pozici v Německu i ve světě. Úkolem Vatikánu bylo zajistit dosavadní úmluvy týkající se výchovy a vzdělávání, dále udržet postavení církve jako takové v nacistickém státu. Po upevnění Hitlerovy moci došlo ze strany nacistů k ustavičnému porušování konkordátu, na které papež reagoval vydáním encykliky *Mit brennender Sorge*. V encyklice mimo kritiky nacistické ideologie a porušování konkordátu zaznělo i odsouzení antisemitismu, ale nepřímě a nejasně. Předpokládaným důvodem je, že se papež snažil především ochránit katolíky a nevystavovat je dalšímu pronásledování ze strany nacistů.

V tomto období Pius XI. vydal ještě encykliku proti komunismu a s narůstajícím antisemitismem byla připravena encyklika, která přímo odsuzovala rasismus a antisemitismus *Humani Generis Unitas*. Ta však nebyla nikdy vyhlášena. U přípravy encyklik stál státní sekretář Eugenio Pacelli, pozdější papež Pius XII., a v případě nevydané encykliky se lze pouze dohadovat, proč nebyla nikdy vyhlášena.

Pius XII. zasedl na Svatý stolec v době, kdy se schylovalo k válce. Přes svou opatrnost, která mu bude později často vytýkána, se do poslední chvíle snažil zabránit vypuknutí dalšímu světovému konfliktu. Pius XII. si hned od počátku svého pontifikátu stanovil zachovat neutralitu a nestrannost. Možná zde hrála roli i jeho dlouholetá činnost v diplomacii, a proto dával přednost diplomatickému vyjednávání před přímočarým postojem. Přes prohlašovanou zdrženlivost se postavil po započetí války na stranu spojenců a tiše jednal v jejich zájmu, i když ne tak důrazně, jak by sami spojenci přáli. Hlasitý protest církve byl vyslyšen v případě usmrcování duševně nemocných na začátku války a proces likvidace byl na nátlak církví i veřejnosti zastaven, což je důkazem toho, že v některých případech veřejný protest na nacisty platil.

Papež čelil ze strany spojenců i veřejnosti tlaku na hlasité odsouzení nacistů hlavně v případě vyhlazování Židů. Po válce se Pius XII. stal terčem kritiky za své údajné mlčení. Kritikové jsou přesvědčeni, že měl veřejně vystoupit proti vyhlazování milionů nevinných obětí místo umírněných prohlášení bez konkrétního adresáta. Protesty Vatikánu byly opravdu umírněné nebo obsahovaly pouze zastřená poselství, která vyjadřovala solidaritu a soucit s pronásledovanými, ale byly vysloveny v takových okamžicích, že bylo zřejmé, koho nebo čeho se týkají. Otázkou zůstává, jestli by otevřený protest hlavy katolické církve nezpůsobil ještě větší škodu na životech. Je doloženo pomocí dokumentů, že aktivita Vatikánu na pomoc Židům započala už před válkou, kdy vznikaly organizace, které jim pomáhali emigrovat. Opět Vatikán čelil obviněním, že pomáhá pouze pokřtěným Židům, ale hitlerovci podle norimberských zákonů pohlíželi na židovství jako na rasu, tak ani Žid, který konvertoval ke křesťanství, se nevyhnul pronásledování ze strany nacistů. Lze připomenout jednu z mnoha, filosofku, pokřtěnou Židovku Edith Steinovou, která našla smrt v plynové komoře.

V jednotlivých zemích se později Vatikán pokoušel intervenovat proti deportacím židovského obyvatelstva. Intervence v některých zemích měly úspěch, ale který měl většinou pouze dočasnou platnost. Spojenci i veřejnost papeži vytýkali, že dostatečně a včas Židy nevaroval a nevydal přímé odsouzení holocaustu. Vatikán se bránil, že z počátku byly informace kusé, zprostředkované a fakticky nepodložené. Je spravedlivé uvést, že sami západní spojenci neudělali nic, co by pomohlo nacisty zastavit a dokonce z obavy nárůstu žádostí o azyl, uvalily o holocaustu informační embargo.

Papež po celou dobu války propagoval taktiku méně mluvit, více a tiše konat. Papež veřejné projevy nepronášel a o to víc se pokoušel prostřednictvím tiché

diplomacie zachránit co nejvíce Židů. Proto je s podivem, že se po skončení války k otázce holocaustu nevyjádřil a nacisty neodsoudil.

Po válce se k otázce holocaustu vraceli nejen představitelé katolické církve, ale pochopitelně i samotní Židé, kteří sami dosud nedokážou úplně pochopit celou tragedii, která vzala život tolika milionům nevinných lidí. Vztah mezi katolíky a židovským národem se pokusil očistit a upravit papež Jan Pavel II.

K vyjasnění jednání Vatikánu a samotného Pia XII., z jedné strany oslavovaného, z druhé kritizovaného, pomohlo zpřístupnění vatikánských archívů. Vatikánské archívy dodržují osmdesátiletou karenční lhůtu, a i když některým historikům (Pierre Blet) bylo již umožněno prostudovat část utajených vatikánských dokumentů, veřejnost stále ještě čeká na úplné zveřejnění materiálů, které se týkají období pontifikátu Pia XII. Dá se tedy očekávat mnoho nových informací, které objasní, jakou roli sehrála katolická církev v době, která je stále pro velké množství lidí citlivá a komplikovaná.

7. Seznam literatury

7. 1. Knižní zdroje:

BAUER, Jan a kol. *Toulky minulostí světa*. Editor Zdeněk Volný. Ilustrace Zdeněk Šindlauer. Praha: Via Facti, 2008, 223 s. ISBN 978-809-0410-305.

BARTEL, Judith Sandeen. *Holocaust: ztracená slova*. Překlad Kateřina Chejnová. Pardubice: Mayday, 2006, 48 s. ISBN 80-869-8605-5.

BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Překlad Pavel Pražák. Brno: Větrné mlýny, 2008, 377 s. ISBN 978-80-86907-60-4.

Bible: překlad 21. století. Praha: Biblion, 2009, 1564 s. ISBN 978-808-7282-021.

BLET, Pierre. *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*. Překlad Antonín Džbánek. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, 333 s. ISBN 80-726-6082-9.

CARBONELL, Charles-Olivier. *Evropské dějiny Evropy*. Překlad Alena Lhotová, Věra Hrubanová. Praha: Karolinum, 2003, 329 s. ISBN 80-246-0411-6.

CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Překlad Zdeňka Marečková. Praha: BB/art, 2008, 398 s., [8] s. obr. příl. ISBN 978-80-7381-311-6.

FIALA, Petr. HANUŠ, Jiří. *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, 217 s. ISBN 80-859-5998-4.

FRANZEN, August. FRÖHLICH, Roland. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. překlad Bedřich Smékal, Marta Rynešová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 398 s. ISBN 80-719-5082-3.

FRIEDLÄNDER, Saul. *Pius XII. a třetí říše*. Překlad Jan Stehlík. Praha: Svoboda, 1967, 201 s. ISBN 25-094-67.

FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Překlad Ondřej Bastl, Tomáš Bastl. Praha: Vyšehrad, 1999, 303 s. Teologie (Vyšehrad). ISBN 80-702-1268-3.

GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Překlad Václav Pauer. Praha: Deus, 2008, 189 s. ISBN 978-80-87087-54-1.

GELMI, Josef. *Papežové: od svatého Petra po Jana Pavla II.* Překlad Marie Goldmannová. Praha: Mladá Fronta, 1994, 324 s. ISBN 80-204-0457-0.

HALAS, František X. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 759 s. ISBN 80-732-5034-9.

HEBEIS, Michael. *Černá kniha církve: ... A neuved' nás v pokušení.* Praha: Knižní klub, 2012, 256 s. ISBN 978-80-242-3542-4.

HITLER, Adolf. *Můj boj: dva svazky v jednom.* Nezkrác. vyd. Překlad Slavomír Michalčík. Praha: Otakar II., 2000, 507 s. ISBN 80-863-5526-8.

HOGUE, John. *Poslední papež: úpadek a pád římskokatolické církve: proroctví svatého Malachiáše týkající se nového milénia.* Překlad Miloš Veselý. Praha: Volvox Globator, 2001, 399 s. Ypsilon. ISBN 80-720-7421-0.

HILBERG, Raul. *Pachatelé, oběti, diváci: židovská katastrofa, 1933-1945.* Překlad Margarita Troševa. Praha: Argo, 2002, 298 s. Historické myšlení, sv. 18, sv. 2. ISBN 80-720-3472-3.

KEENE, Michael. *Světová náboženství.* Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 80-242-0983-7.

KNOPP, Guido. *Vatikán: Moc papežů.* Překlad Zlata Kufnerová. Praha: Ikar, 2003, 391 s. ISBN 80-249-0192-7.

KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve.* Překlad Anna Mikulová. Brno: Barrister, 2005. 152 s. ISBN 80-865-9825-X.

MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, 283 s. ISBN 80-726-6083-7.

MALÝ, Radomír. *Katolíci ve stínu hákového kříže.* Frýdek-Místek: Michael s. a., 2006, 121 s. ISBN 80-254-0000-X.

MOSKWA, Jacek. *Papež, který změnil svět.* Překlad Alena Valentová, Jana Svášková, Vojtěch Ježek. Praha: Knižní klub, 2005, 411 s., [48] s. barev. Obr. příl. ISBN 80-242-1482-2.

ŠAUR, Vladimír. *Pravidla českého pravopisu: s výkladem mluvnice*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2004, 445 s. ISBN 80-718-1133-5.

VINEN, Richard. *Evropa dvacátého století*. Překlad Monika Vosková, Vladimír Novák. Praha: Vyšehrad, 2007, 556 s. Dějiny Evropy (Vyšehrad). ISBN 978-807-0217-351.

7. 2. Články v časopise:

CASSIDY Idris Edward. Komise pro náboženské vztahy s judaismem: Pamatujme – zamyšlení nad „Šoa“. *Salve: revue pro teologii a duchovní život*. Praha: Krystal OP, s.r.o., 1998, roč. 8, č. 2. s. 2-10. ISSN 1213-6301.

CHENAUX, Philippe. Pius XII. a druhá světová válka. *Salve: revue pro teologii a duchovní život*. Praha: Krystal OP, s.r.o., 2008, roč. 18, č. 3. s. 37-45. ISSN 1213-6301.

7. 3. Internetové zdroje:

Enzyklika „*Mit brennender Sorge*“.[online]. [cit. 2013-02-21]. Dostupné z WWW: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge_ge.html.

Humani Generis Unitas. [online]. [cit. 2013-02-21]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z WWW: http://www.bc.edu/dam/files/research_sites/cj/texts/cjrelations/resources/education/humani_generis_unitas.html.

Summi pontificatus [online]. [cit. 2013-02-21]. Dostupné z WWW: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20101939_summi-pontificatus_en.html.

Encykliky Pia XI. [online]. [cit. 2013-03-30]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Encykliky_Pia_XI.

ŠEBEK, Jaroslav. Krev z tvých rukou rád smyji. *MF Dnes. Kavárna* [online]. Publikováno 2. 8. 2008, s. D 6. [cit. 2013-03-23]. Dostupné z: <http://data.idnes.cz/mfdnes/kavarna/pdf/2008/kavarna-20080802.pdf>

Nostra Aetate [online]. [cit. 2013-03-26]. Dostupné z WWW: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html

8. Resumé

The aim of this thesis is to analyze the attitudes of The Roman Catholic Church in conditions of World War II. This work is divided into four parts.

The first section briefly describes historical period in Europe in 1918-1945. The second section describes period before the war, when the pontificate is held by Pius XI., and when a relationship between The Roman Catholic Church and the emerging totalitarian regimes is being formed – especially relationship to communism, National Socialism and Italian Fascism. There are listed concordats here and treaties adjusting mutual relationships between Vatican and certain states, in this case Germany and Italy. We will apprise with encyclicals, which were announced as a response to the situation in Nazi Germany. The third part discusses attitudes of The Roman Catholic Church in conditions of World War II. In this complicated period was the pontificate held by Pius XII., whose activity was to prevent worldwide conflict and to make the situation easier for the destitute parts. Inhere is mainly described attitude of Holy father and Vatican towards the Holocaust. A stance to Jews is becoming a target of criticism on one hand, on the other hand there are activities in certain countries, which show Vatican trying to help persecuted Jews. There are mentioned some possible reasons of Pope's silence on the issue of public condemnation of the Holocaust, that could lead to this attitude. In the last section is the period right after the war discussed and the cooperation of some Catholic leaders on the escape of Nazi criminals. In the end the Pope John Paul II. is introduced, whose stance on the issue of Holocaust was requested by the head of The Roman Catholic Church.

9. Příloha

Humani Generis Unitas (*The Unity of the Human Race*)

A section of the 1938 draft of an encyclical commissioned but never promulgated by Pope Pius XI. From Georges Passelecq and Bernard Suchecky, The Hidden Encyclical of Pius XI. (Harcourt, Brace, and Co., 1997), 246-259.

5. Jews and anti-Semitism (religious separation)

131. Those who have placed race illegitimately on a pedestal have rendered mankind a disservice. For they have done nothing to advance the unity to which humanity tends and aspires. One naturally wonders if this end is faithfully pursued by many of the principal advocates of a so-called racial purity or if their aim is not rather to forge a clever slogan to move the masses to very different ends. This suspicion grows when one envisages how many subdivisions of a single race are judged and treated differently by the same men at the same time. It is further increased when it becomes clear that the struggle for racial purity ends by being uniquely the struggle against the Jews. Save for its systematic cruelty, this struggle is no different in true motives and methods from persecutions everywhere carried out against the Jews since antiquity. These persecutions have been censured by the Holy See on more than one occasion, but especially when they have worn the mantle of Christianity.

The present persecution of the Jews

132. As a result of such persecution, millions of persons are deprived of the most elementary rights and privileges of citizens in the very land of their birth. Denied legal protection against violence and robbery, exposed to every form of insult and public degradation, innocent persons are treated as criminals though they have scrupulously obeyed the law of their native land. Even those who in time of war fought bravely for¹⁵²

¹⁵² *Humani Generis Unitas*. [online],[cit. 2013-04-24]. Dostupné z WWW: http://www.bc.edu/dam/files/research_sites/cjl/texts/cjrelations/resources/education/humani_generis_unit_as.htm.

their country are treated as traitors, and the children of those who laid down their lives in their country's behalf are branded as outlaws by the very fact of their parentage. The values of patriotism, so loudly invoked the benefit of one class of citizens, are ridiculed when invoked for others who come under the racial ban.

In the case of the Jews, this flagrant denial of human rights sends many thousands of helpless persons out over the face of the earth without any resources. Wandering from frontier to frontier, they are a burden to humanity and to themselves.

Question not of race but of religion

133. But however unjust and pitiless, this campaign against the Jews has at least this advantage, if one can put it so, over racial strife, that it recalls the true nature, the authentic basis of the social separation of the Jews from the rest of humanity. This basis is directly religious in character. Essentially, the so-called Jewish question is not one of race, or nation, or territorial nationality, or citizenship in the state. It is a question of religion and, since the coming of Christ, a question of Christianity.

How utterly misguided is such a policy toward the Jews, how harmful and ineffective for the very purposes it seeks to accomplish, can only be seen when we compare it with what the Church has ever taught and practiced in this connection, and with the lessons of history.

Position of the Church with Regard to Judaism

Teachings of Revelation

134. If we look upon the matter from the historical standpoint, we find that in the history of the human race only one people has had a calling, properly so called. This is the Jewish people, who were chosen by Almighty God to prepare the way in history for the Incarnation of His Only-Begotten Son. "Who are the Israelites, who have the adoption as sons, and the glory, and the covenants and the legislation and the worship"¹⁵³

¹⁵³ Tamtéž.

and the promises; who have the fathers, and from whom is the Christ according to the flesh...?” (Romans 4:4-5).

135. The vocation of the Jewish people culminated in a wholly unique and unprecedented historical occurrence that interrupted and transformed the history of the world. At a definite moment in time, in a definite locality, in one of the tribes of the Jewish people, through the operation of the Holy Spirit, the person who had been announced and awaited by the prophets of Israel for centuries was born from a Jewish mother: Jesus Christ. His mission and his teaching were the completion of the historic mission and teaching of Israel; His birth, life, sufferings, death, and resurrection from the dead were the fulfillment of Israel's types and prophecies. Extraordinary as was this occurrence, it was linked with another no less extraordinary and also unprecedented in history. The Savior, whom God had sent to His chosen people after they had prayed and longed for Him for thousands of years, was rejected by that people, violently repudiated, and condemned as a criminal by the highest tribunals of the Jewish nation, in collusion with the pagan authorities who held the Jewish people in bondage. Ultimately, the Savior was put to death.

Through the sufferings and death of the Savior, the work of the Redemption was wrought for all humanity; the sins of the world were taken away; the doors of Heaven were opened; man was restored by the Second Adam to the privileges from which he had been excluded by the sin of his first parents, and the spiritual kingdom of Christ was established for eternity. The redemption opened the doors of salvation to the entire human race; it established a universal Kingdom, in which there would be no distinction of Jew or Gentile, Greek or barbarian. The very act by which the Jewish people put to death their Savior and King was, in the strong language of Saint Paul, the salvation of the world.

136. On the other hand, blinded by a vision of material domination and gain, the Israelites lost what they themselves had sought. A few chosen souls, among whom were the disciples and followers of Our Lord, the early Jewish Christians, and, through the¹⁵⁴

¹⁵⁴ Tamtéž.

centuries, a few members of the Jewish people, were an exception to this general rule. By their acceptance of Christ's teaching and their incorporation into His Church, they shared in the inheritance of His glory, but they remained and still remain an exception. "What Israel was seeking after, that it has not obtained; but the chosen have obtained it, and the rest have been blinded" (Romans 11:7). Saint Paul adds: "But by their offense," that is, through the Jews' rejection of the Messiah, "salvation has come to the Gentiles" (Romans 11:11).

Moreover, by a mysterious Providence of God, this unhappy people, destroyers of their own nation, whose misguided leaders had called down upon their own heads a Divine malediction, doomed, as it were, to perpetually wander over the face of the earth, were nonetheless never allowed to perish, but have been preserved through the ages into our own time. No natural reason appears to be forthcoming to explain this age-long persistence, this indestructible coherence of the Jewish people.

Saint Paul's teachings

137. Addressing the Gentiles, Saint Paul clearly indicates the apparent contradiction between the unbelief of the Jews and the providential part that God's Providence has permitted them to play in the world's salvation. But he goes further still, and points out that there is no reason to despair of Israel's salvation, since the redemption accomplished through the rejection of the Savior and his death extends its fruits not to the Gentiles alone, but also to the very people who rejected Him, on the sole condition that this people repent and accept Him as their Redeemer. "So they too have not now believed by reason of the mercy shown you, that they too may obtain mercy" (Romans 11:31).

138. Although the Gentile world, in so far as it is converted to the teachings of Christ, now shares in the fruits of those promises which were rejected by the Jews, the Gentiles are not to boast. In a striking metaphor, Saint Paul compares the people of Israel to an olive tree, onto which have been grafted branches from a wild olive (Romans 11:16-24).¹⁵⁵

¹⁵⁵ Tamtéž.

The root of this tree, the patriarchs of the Old Law, is holy; and so, at least through their original vocation, are its branches. Certain branches, however--the unbelieving Jews--have fallen from the tree. In contrast to this, branches of wild olive--the pagans--have been engrafted upon the natural olive. These, however, even after their conversion to the true faith and their incorporation into the Church of Christ, are to remember three things: first, that they possess this supernatural life solely thanks to the root and sap of the natural olive; second, that they, the non-Jewish Christians, do not carry the root, but the root carries them, that is to say, Judea does not receive salvation from the Gentiles, but rather the opposite is true; third, that the Gentiles themselves, if they apostatize from the Faith of Christ, and live in presumption and blind self-confidence, can perfectly well share the unhappy lot of the fallen branches. "They were broken off because of unbelief whereas thou by faith standest. Be not high-minded, but fear" (Romans 11:20).

139. Saint Paul, however, is not content with warning the Gentiles against undue self-confidence. He goes further, and holds out still the possibility of salvation to the Jews, once they are converted from their sins, and return to the spiritual tradition of Israel, which is properly theirs by their historic past and calling, but in which the Gentiles, through grace, have been made participants. If and when this time of their return occurs, whether in the case of individuals--as has always happened through the centuries and continues to happen in our own times--or in the case of the Jewish people as a whole, those who come back to Christ find themselves wholly at home in their own house, more than any other people in the world.

Even in Saint Paul's own day, as at all times, there was a "remnant saved." *Reliquiae salvae factae sunt* (Romans 11:5). So, with prophetic voice, the Apostle points to the future, to the conversion of the Gentiles as the forerunner of the conversion of the Jews and their return to their Father's house: all Israel, *omnis Israel*, not as meaning each individual, but the Jewish people as a whole.

140. Israel has incurred the wrath of God, because it has rejected the Gospel. Yet even thereby it has hastened the evangelization and, as a result, the conversion of the Gentiles. Israel remains the chosen people, for its election has never been revoked.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Tamtéž.

Through the ineffable mercy of God, Israel also may share in the redemption which Israel's own rejection has made available to the Gentiles, who had themselves been unbelievers. "For God has shut up all in unbelief, that he may have mercy upon all" (Romans 11:32). "Oh the depth of the riches of the wisdom and of the knowledge of God!" (Romans 11:33).

Historical results of the fall of Israel

141. But this profound paradox, existing in the invisible, purely supernatural order, has worked itself out in the inevitable occurrences of history. As a result of the rejection of the Messiah by His own people, and of His corresponding acceptance by the Gentile world, which had not shared in the special promises delivered to the Jews, we find a historic enmity of the Jewish people to Christianity, creating a perpetual tension between Jew and Gentile which the passage of time has never diminished, even though from time to time its manifestations have been mitigated.

The Church's reservations

142. The lofty concept the Church has forever held relative to the vocation of the Jewish people as seen from their past history, and her ardent hopes for their eventual salvation in the future, do not blind her to the spiritual dangers to which contact with Jews can expose souls, or make her unaware of the need to safeguard her children against spiritual contagion. Nor is this need diminished in our own time. As long as the unbelief of the Jewish people persists, as long as there is active hostility to the Christian religion, just so long must the Church use every effort to see that the effects of this unbelief and hostility are not to redound to the ruin of the faith and morals of her own members. Where, moreover, she finds that hatred of the Christian religion has driven misguided souls, whether of the Jewish people or of other origin to ally themselves with, or actively to promote revolutionary movements that aim to destroy society and to obliterate from the minds of men the knowledge, reverence, and love of God, she must warn her children against such movements, expose the ruses and fallacies of their leaders, and find against them appropriate safeguards.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Tamtéž.

We find that in her history the Church has never failed to warn her children against the teaching of the Jews, when such teaching has been directed against the Faith. The Church has never sought to minimize the terrific force of the reproaches addressed by the protomartyr Saint Stephen against those of the Jewish people who knowingly resisted the call of grace: "Stiff-necked and uncircumcised in heart and ear..." (Acts 7:50) The Church has warned likewise against an over-familiarity with the Jewish community that might lead to customs and ways of thinking contrary to the standards of Christian life. The unyielding energy, at one time, and the mildness, at another, of such warnings and measures of self-protection correspond not to any interior change in the Church's policy toward the Jews, which remains unaltered, but to altered circumstances and to variations of attitude upon their part. The policy of the Church herself in this matter is not to be confounded with the policy of mere individuals. It is to be determined by the conduct of her bishops taken as a whole, her councils, especially the ecumenical councils, and most particularly by that of her Supreme Pontiffs.

143. While, however, the teaching of the Church concerning the relation of the Jewish community with the Christian community, as well as the Church's practical attitude in the face of the problems encountered clearly demonstrate the need for energetic measures to preserve both the faith and morals of her members and society itself against the corrupting influence of error, these same doctrines likewise show the utter unfitness and inefficacy of anti-Semitism as a means of achieving that end. They show anti-Semitism not only as pitifully inadequate, but also as defeating its own purpose, and producing in the end only greater obstacles to cope with.

Condemnation of anti-Semitism

144. That such persecutory methods are totally at variance with the true spirit of the Catholic Church is shown by the decree of the Sacred Congregation of the Holy Office for March 25, 1928: "The Catholic Church habitually prays for the Jewish people who were the bearers of the Divine revelation up to the time of Christ; this, despite, indeed, on account of their spiritual blindness. Actuated by this love, the Apostolic See has protected this people against unjust oppression and, just as every kind of envy and¹⁵⁸

¹⁵⁸ Tamtéž.

jealousy among the nations must be disapproved of, so in an especial manner must be that hatred which is generally termed anti-Semitism" (*Acta Ap. Sedis*, 20, 1928).

Persecutions only increase the evils

145. History's long experience has repeatedly shown that persecution, instead of obliterating or lessening the harmful or anti-social traits of a persecuted group, merely intensifies the tendencies that gave rise to them. What previously was but a moderately effective and inchoate tendency of individuals or small groups is solidified by persecution into a generalized, vehemently accentuated and persistent complex of traits that thrive upon opposition. The victims of persecution believe they find eternal justification for manifesting such traits in the very measures of repression and persecution that were supposed to cure them.

Effects of persecution

146. The terrible consequences that have befallen society since those words were spoken, consequences resulting from the unwillingness of the world's rulers to listen to the Vicar of Christ's pleas for charity and peace, have amply demonstrated the ease with which destructive ideologies are implanted in the minds of peoples aroused to fury by persecution. Those who suffer injustice themselves not infrequently become the devotees of injustice. Their bitter resentment against their own pitiable condition leads them to wreak or attempt to wreak their vengeance upon those who appear to enjoy a more fortunate position. So we find that the persecuted and oppressed of every nation or class readily lend ear to those who would profit by this resentment, and would stir up social or international hatreds in their hearts. A natural resentment against political, social, or economic oppressors becomes, under the facile nurture of modern instruments for the spread of ideas and the manipulation of public opinion, a fertile seed-ground for the most destructive ideas, whose advocates, though professing the most violent antagonism to one another, are united in their common hatred for the Christian faith.

Such a spirit, however, cannot be profitably met by a similar demonstration of hatred, which would only pour oil on the flames. Nor can it be profitably met by a reckless¹⁵⁹

¹⁵⁹ Tamtéž.

dissemination of falsehoods and calumnies. Though Christ our Lord suffered torments and death at the hands of the wicked Pharisees, He did not bid His followers to borrow the weapons of calumny, hatred, and pride from the persecutors, in order to deal with those unfortunate people whom the Pharisees had misled.

Attacks on religion

147. Zeal against the sin readily becomes zeal against the sinner; but zeal against the sinner soon throws off its mask and shows itself for what it really is, an assault, under the pretense of protecting society from a single social group, upon the very basis of society, an evocation of limitless hatred, a license for every form of violence, rapacity, and disorder, and an engine against religion itself.

Thus we find that anti-Semitism becomes an excuse for attacking the sacred Person of the Savior Himself, who assumed human flesh as the Son of a Jewish maiden; it becomes a war against Christianity, its teachings, practices, and institutions. Anti-Semitism attempts to embarrass the Church by giving her the alternative either to join with the anti-Semites in their total repudiation of any esteem or regard for anything Jewish, and thereby to associate herself with the anti-Semites in their campaigns of vilification and hatred; or else to embarrass the Church by involving her in the machinations and struggles of profane politics, attributing earthly and political motives to her legitimate defense of the Christian principles of justice and humanity. Like the willful children spoken of by Christ Our Savior, these sowers of dissension complain of the Spouse of Christ: "To what then shall I liken the men of this generation? And what are they like? They are like children sitting in the market place, calling to one another and saying, We have piped to you, and you have not danced; we have sung dirges, and you have not wept" (Luke 7:32-33).

The Church's answer to anti-Semitism

148. To this challenge the answer of the Church is unequivocal and unchanging. Her answer is determined by no earthly policy but rather by her fidelity to the truths bequeathed to her custody by her Divine Founder, and preserved in their original¹⁶⁰

¹⁶⁰ Tamtéž.

purity in her bosom by the personal assistance of the Holy Spirit: truths that reveal what human reason of itself can never attain, while they reaffirm and perfect the knowledge of those truths which man's reason, devoid of passion and self-interest, can hope to reach of its own accord. Her concern is not with political victories and triumphs, not with the alignments of states and the devices of politicians; hence she is in no wise concerned with the problems concerning the Jewish people that lie within those purely profane spheres. Thoroughly aware that the great diversity of circumstances in which Jews of different countries find themselves gives rise to very different problems in the practical order, the Church leaves to the powers concerned the solution of these problems. She insists only that no solution is the true solution if it contradicts the very, demanding laws of justice and charity. Her sole care is that the custody of truth committed to her care be preserved intact and that her children be preserved against error and sin; that the principles of life taught by her Savior be carried out in their integrity; and that through her beneficent action upon earth as many souls as possible may be brought to their eternal home in Heaven. As has been well said: "Men ambition a thousand things; the Church desires but one, the salvation of souls" (E. Rodocanachi, *The Holy See and the Jews*).

Religious concern for the Jews

149. The position of the Jewish people is unique, and occupies a singular and painful place in the vast series of these historical developments. It offers the paradox of being the object of a special Providence reserved to it, above all peoples in the world; of having rejected that Providence, thereby injecting a stumbling-block of contradiction into the history of all other peoples; yet being still the object of a mysterious preservation by the same Providence of God.

The bitterness with which Christian consciousness has periodically reproached the Jewish people for their rejection of the teachings and Person of Christ, as well as for their attitude toward Christianity, and the like bitterness with which the Jewish people has responded to these reproaches, show by their very acuteness that the conflict and the issues concerned are ideological, and concern material goods less than spiritual¹⁶¹

¹⁶¹ Tamtéž.

values. The very sharpness of such reproaches testifies to the knowledge shared by all involved that man's supreme values lie in the field of liberty, with its correlative of moral responsibility for good or for evil, thereby offering a clear, if painful, testimony to the supremacy of spiritual over material ideals as the measuring rod of human worth. The lessons drawn from this testimony demonstrate likewise how utterly incapable any philosophy that ranges merely within a bodily or material sphere is of reaching a solution to such a conflict. Both sound reason and Christian Faith bid us look to spiritual means, not to violence, force, or brutally coercive measures.

Conversion of the Jews

150. The hour and manner of the return of the Jewish people as a whole to their Father's house in the Church of Christ remains God's secret. Where such a return occurs in the case of individuals, it should come as the result not of indiscreet proselytism, and not from motives that incur even a shadow of worldly expediency or material gain, but from a conviction arising out of reflective study and freely formed in a spirit of humility and self-sacrifice. Any other supposition on the part of Christians is contrary to the express precepts of the Church; any other method on the part of those who embrace the Catholic Faith leads only to evils graver than those that arise even from an open persistence in refusing to accept Catholic teachings, since it would give rise only to hypocrisy.

Call to prayer

151. Our faith, however, bids us ever look forward to the day when again Jew and Gentile will be united in their Father's house, and to pray earnestly for the hastening of its coming. Particularly do we seek the all-powerful intercession of the Holy Mother of God, herself a daughter of Israel, that thereby, in the words of the petition presented to the fathers of the Vatican Council and signed by 570 of their number, may be fulfilled the supreme aspirations of her own sublime canticle: "He has given help to Israel, his servant, mindful of his mercy--even as he spoke to our fathers--to Abraham and to his posterity forever" (Luke 1:54-55).¹⁶²

¹⁶² Tamtéž.

Doing the truth

152. It is clearly our duty, likewise, so to live as to facilitate that return as far as is humanly possible. This we shall do by the practice of the truth in prudence and in strict justice, as well as in abundant charity. In the cause of truth, let us encourage such works as spread knowledge and do away with calumnies, lies, and baseless recriminations. In the cause of justice and charity, the present time presents such opportunities as would have seemed unparalleled in the world's history. Defense of the natural rights of individuals and of families; care of the miserable who appeal for charity and mercy; a vigorous condemnation of anti-Semitism and racism wherever these doctrines lift their heads; and cooperation for the sake of public order with men of good will who from their hearts reject the gross errors of materialism--for these ends let us make use of our opportunities.¹⁶³

O jednotě lidské rasy

Část návrhu encykliky z roku 1938, jež byla papežem Piem XI. zadána, ale nikdy nebyla vyhlášena. Georges Passelecq a Bernard Suchecky, skrytá encyklika Pia XI. (Harcourt, Brace, and Co., 1997), 246-259.

5. Židé a antisemitismus

131. Ti, kteří neoprávněně povýšili rasu na vyšší příčky, prokázali lidstvu špatnou službu. Protože neudělali nic pro přiblížení jednoty, po níž lidstvo touží a o kterou usiluje. Jednoho přirozeně zajímá, jestli je toto cíl, o který věrně usilovali mnozí hlavní zastánci tzv. rasové čistoty nebo jestli jejich cílem není spíše vytvořit chytré heslo k vlivu na masy k velmi různým cílům. Toto podezření roste, když člověk vidí, kolik lidí v rámci jediné rasy je souzeno a jak je s nimi jinak zacházeno od stejného člověka ve stejnou dobu rozdílně. To se dále zvyšuje, když je jasné, že boj za rasovou čistotu končí tím, že je jednoznačným bojem proti Židům. Až na svou systematickou krutost, tento neliší ve skutečných důvodech a metodách od pronásledování rozpoutaných všude proti¹⁶⁴

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Tamtéž.

Židům již od starověku. Tato pronásledování bylo odsouzeno Svatým stolcem více než při jedné příležitosti, ale zejména tehdy, kdy za sebou měli oporu křesťanské víry.

Současné pronásledování Židů

132. V důsledku takového pronásledování, jsou miliony osob zbaveny nejzákladnějších občanských práv a výsad v samotné zemi svého narození. Odepřením právní ochrany proti násilí a loupežím, vystavení všem formám urážek a veřejného ponížení, nevinní lidé jsou považováni za zločince, přestože úzkostlivě poslouchali zákon své rodné země. Dokonce i ti, kteří v době války statečně bojovali za svou zemi, jsou považováni za zrádce a děti těch, kteří položili své životy, jsou ve své zemi označováni za psance pouze kvůli jejich původu. Hodnoty vlastenectví, jež jsou tak silně hlásanou výhodou pro jednu skupinu, jsou zesměšňovány, když se spojí se druhou skupinou pod rasovým zákazem. V případě Židů, toto zjevné popírání lidských práv vysílá řadu tisíců bezmocných osob na putování po celém světě zcela bez zdrojů. Putující od hranic k hranicím, jsou břemenem sobě i pro lidstvo.

Otázkou není rasa, ale náboženství

133. Ale avšak tato nespravedlivá a nelítostná kampaň proti Židům má alespoň tu výhodu, pokud to tak můžeme vůbec nazvat, přes rasové sváry, které připomínají skutečnou povahu, autentický základ sociálního oddělení Židů od zbytku lidstva. Tento základ je přímo náboženské povahy. Tzv. židovská otázka není v podstatě záležitostí rasy, národa, území nebo územní státní příslušnost. Jde o otázku náboženství, a od doby příchodu Krista, i otázkou křesťanství. Jak moc je chybné takové jednání vůči Židům, jak škodlivá a neúčinná je pro účely, jichž se snaží dosáhnout, to lze vidět pouze tehdy, když srovnáme to, co církve v této souvislosti vyučovala, a to, co z historie známe.

Postoj církve s ohledem na Judaismus

Učení o zjevení

Podíváme-li se na věc z historického hlediska, zjistíme, že v historii lidské rasy je pouze jeden lid, který měl poslání vyvoleného. Tím je židovský národ, který byl vybrán¹⁶⁵

¹⁶⁵ Tamtéž.

Všemohoucím Bohem, aby otevřel cestu pro vtělení Jeho Syna. „Kdo jsou Izraelité, kterým patří synovství a sláva a smlouvy a svěřen zákon a bohoslužba a zaslíbení; kteří jsou otcové, a odkud podle těla pochází Kristus....?“ (Římanům 4:4-5)

135. Poslání židovského národa vyvrcholilo ve zcela unikátní a nebývalé historické události, které přerušily a změnilly historii světa. V určitém okamžiku, na určitém místě, v jednom pokolení židovského národa, prostřednictvím Ducha svatého, člověk, který byl po staletí ohlášen a očekáván proroky Izraele, byl zrozen z židovské matky: Ježíš Kristus. Jeho posláním a jeho učením bylo dokončení historického poslání a učení Izraele; jeho zrození, život, utrpení, smrt a vzkříšení z mrtvých bylo naplněním Izraele a jeho prorocství. Stejně jako tato mimořádná událost, bylo to spojeno s něčím dalším neméně mimořádným a něčím, co také nemá obdoby v historii. Spasitel, kterého Bůh poslal, aby svému vyvolenému národu poté, co se modlil a tisíce let po něm toužil, byl tímto národem odmítnut, násilně zavrhnut a odsouzen jako zločinec nejvyšším soudem židovského národa, v tajné dohodě s pohanskými úřady, které drželi židovský národ v otroctví. Nakonec byl Spasitel popraven. Skrze utrpení a smrt Spasitele, bylo dílo vykoupení dokonáno pro celé lidstvo; hříchy světa byly vzaty pryč, dveře nebes byly otevřeny; lidstvo bylo znovu dovedeno druhým Adamem k právům, z nichž měl být vyloučen prvotní hřích svých rodičů, a duchovní království Krista bylo stanoveno na věky. Svým vykoupením otevřel dveře spásy celému lidskému pokolení. Bylo zřízeno univerzální království, v němž by nebyl žádný rozdíl mezi Židem nebo pohanem, Řekem nebo barbaram. Samotný čin, kterým dal židovský národ k smrti svého Spasitele a krále, bylo, silně řečeno slovy Svatého Pavla, spasení světa.

136. Na druhé straně, oslepení představou materiální nadvlády a zisku, Izraelité ztratili to, co oni sami hledali. Několik vyvolených duší, mezi nimiž byli učedníci a následovníci Páně, raní židovští křesťané, a v průběhu staletí, i několik členů židovského národa, jsou výjimkou z tohoto obecného pravidla. Podle jejich přijetí Kristova učení a jejich začlenění do jeho církve, oni se podílejí na dědictví jeho slávy, ale oni zůstali a zůstávají výjimkou „To, čeho chtěl Izrael dosáhnout, nedosáhl; Vyvolení toho však dosáhli, ostatní zůstali slepí“ (Římanům 11:7). Svátý Pavel¹⁶⁶

¹⁶⁶ Tamtéž.

dodává: „Ale jejich proviněním,“ tj. skrze židovské, odmítnutí Mesiáše, „spása přišla k pohanům“ (Římanům 11:11)

Kromě toho, tajemnou prozřetelností Boží, tento nešťastný lid, ničitelé vlastního národa, jehož pomýlení vůdci na své vlastní hlavy přivolali Boží prokletí, odsouzení, jak to bylo, trvale putovat po povrchu zemském, nicméně nebylo jim nikdy dovoleno zahynout, ale byli zachováni v průběhu věků do naší doby. Žádný přirozený důvod pro nadcházející vysvětlení této odvěké vytrvalosti, této nezníčitelné soudržnosti židovského národa, neexistuje.

Učení svatého Pavla

Zabýváním se pohany, svatý Pavel jasně ukazuje na zdánlivý rozpor mezi nedůvěrou Židů a částí prozřetelnosti, kterou jim dovolila Boží prozřetelnost hrát ve spásu světa. Ale on jde ještě dál, poukazuje na to, že neexistuje žádný důvod si zoufat nad záchranou Izraele, vykoupení dosažené přes odmítnutí Spasitele a jeho smrti nepřinese plody nejen pohanům, ale také k těm samým lidem, kteří jej odmítli, pouze pod podmínkou, že tento lid učiní pokání a přijmou ho jako svého Vykupitele. „Tak i oni nyní neuvěřili, a z důvodu milosrdenství vám ukázali, že i oni také mohou dosáhnout milosrdenství“ (Římanům 11:31).

138. Přestože pohanský svět, pokud je převeden na učení Krista a nyní se podílí na plodech těchto slibů, které byly odmítnuty Židy, pohané se nemají čím pyšnit. V nápadité metafoře, kde Svatý Pavel přirovnává lid Izraele k olivovníku, na který byl naroubován větve z divoké olivy (Římanům 11:16-24). Kořen tohoto stromu, patriarchové Starého zákona, je svatý, a tak, alespoň prostřednictvím jejich původního poslání, kterým jsou jeho větve. Některé větve, však – nevěřící – Židé spadli ze stromu. Ve srovnání s tím, větve divoké olivy – pohané – byly štěpovány na přirozenou olivu. Tito však, i po jejich přechodu na pravou víru a jejich začlenění do Kristovy církve, mají mít na paměti tři věci: za první, že mají nadpřirozený život díky kořenu a míze z přirozené olivy; za druhé, že – nežidovští křesťané, nenesou kořen, ale kořen nese je, to znamená, Judea nepřijme spásu pohanů, ale opak je pravdou, za třetí, že pohané¹⁶⁷

¹⁶⁷ Tamtéž.

sami, pokud odpadnou od víry Kristovy, a žijí v domněnce a v slepém sebevědomí, mohou velmi dobře sdílet nešťastný osud padlých větví. „Oni byli vylomeni pro svou nevíru, ty však stojíš skrze víru. Nepovyšuj se, ale boj se!“ (Římanům 11:20)

139. Svatý Pavel, však, není spokojený s varováním pohanů před zbytečným sebevědomím. Jde dál, a drží se možnosti spásy Židů, jakmile jsou převedeny od svých hříchů, a vrátili se k duchovní tradici Izraele, vhodný jejich prostřednictvím své historické minulosti a voláním, ale ve které pohané, skrze milosti, byly provedeny účastníky. Pokud tato doba jejich návratu nastane, ať už v případě jedinců - jak se tak stávalo v průběhu století a nadále se stává v naší době nebo v případě židovského národa jako celku, těch, kteří přicházejí zpět ke Kristu a ocitnou se úplně doma ve vlastním domě, více než ostatní lidé ve světě. I v dobách Svatého Pavla, jako po celou dobu, tam byl „uloženy pozůstatek“ *Relikvie salva faceta sund* (Římanům 11:5). Tak, s hlasem proroka, apoštol poukazuje na budoucnost, k obracení pohanů jako předchůdců obracení Židů a jejich návrat do Otcova domu: celý Izrael, *omnis Israel*, což neznamená, každého jednotlivce, ale židovský lid jako celek.

140. Izrael přivodil hněv Boží, protože odmítl evangelium. Ale i tak to uspíšilo evangelizaci a ve výsledku, obrat pohanů. Izrael zůstává vyvoleným národem, jeho zvolení nebylo nikdy zrušeno. Prostřednictvím nevýslovného milosrdenství Boha, Izrael se také může podílet na vykoupení, které izraelští vlastním odmítnutím zpřístupnil pohanům, kteří sami byli nevěřící. „Totiž Bůh uzavřel vše v nedůvěře, aby se nade všemi slitoval, (Římanům 1:32). Jak nesmírná je hloubka Božího bohatství, jeho moudrost i vědění!“ (Římanům 11:33).

141. Ale tento hluboký paradox, existující v neviditelném, čistě nadpřirozeném řádu, sám fungoval v nevyhnutelných událostech historie. V důsledku odmítnutí Mesiáše svým vlastním národem, a jeho následující přijetí ze strany pohanského světa, které nesdílí ve zvláštních slibech dodaných Židům, najdeme historické nepřátelství, které nesdílí ve zvláštních slibech dodaných Židům, najdeme historické nepřátelství židovského národa ke křesťanství, vytváření trvalého napětí mezi Židem a pohanem,¹⁶⁸

¹⁶⁸ Tamtéž.

keré se postupem času nikdy nezmenšilo, i když čas od času jeho projevy byly zmírněny.

Církevní zajištění

142. Vznesený postoj církve, má navždy držet ve vztahu k poslání židovského národa, jak je patrné z jejich dávné historie, a její nejzapálenější naděje na jejich případnou spásu v budoucnosti, není slepá k duchovním nebezpečím, které kontakt s Židy může vystavit duši, nebo si neuvědomují, že je třeba chránit děti před duchovní nákazou. Ani zde není potřeba snížení v naší době. Tak dlouho, jak nevíra židovského národa přetrvává, po dobu trvání je aktivní nepřátelství ke křesťanskému náboženství, prostě tak dlouho musí církve využít každého, snahou o to, aby účinky této nevíry a nepřátelství nepřispívaly ke zřícení víry a morálky svých vlastních členů. Pokud navíc, církve zjistí, že nenávisť křesťanského náboženství poháněna pomýlenými dušemi, ať už židovského národa nebo jiného původu aby se spolu spojili, nebo aktivně podporovali revoluční hnutí, jejichž cílem je zničit společnost a vyhladit z myslí lidí znalosti, úctu a lásku k Bohu církve musí varovat své děti před takovými hnutí, rozkrýt lsti a bludy svých vůdců, a potřeba najít proti nim vhodná ochranná opatření. Zjistili jsme, že ve své historii církve nikdy nepřestala varovat své děti před učením Židů, když bylo takové učení nasměřované proti víře. Církve se nikdy nesnažila minimalizovat skvělou sílu výtek ze strany prvomučedníka svatého Štěpána proti těm z židovského národa, kteří vědomě vzdorovali volání milosti: „Tvrdošíjní a neobřezaní srdcem i ušima.“ (Skutky apoštolské 7:50). Církve varovala rovněž před nadměrné obeznámenosti s židovskou komunitou, která by mohla vést k celnímu řízení a způsobu myšlení v rozporu s normami křesťanského života. Neústupná energie v jednom okamžiku, a mírnost ve druhém, z těchto varování a opatření pro vlastní ochranu odpovídala ne všem změnám v církevní politice vůči Židům, která zůstává beze změny, ale změněným okolnostem a variantám postoje podléhají jejich části. Samotná politika církve v této věci nesmí být zaměňována s politikou pouhých jednotlivců. Je potřeba určit jednáním svých biskupů, posuzované jako celek, její rady, zejména ekumenických koncilů, a především pomocí svých papežů.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Tamtéž.

143. Zatímco, však, učení církve bralo v úvahu židovské komunity s křesťanskou komunitou, stejně jako církevní praktický postoj k problémům, jimž čelila, u kterých se jasně ukazuje potřeba energických opatření k zachování víry a morálky svých členů a samotné společnosti proti rozvratnému vlivu chyb, tyto stejné doktríny rovněž ukazují naprostou nevhodnost a ne účinek antisemitismu jako prostředek k dosažení tohoto cíle. Ukazují antisemitismus nejen jako žalostně nedostačující ale také porážející svůj vlastní účel, a na konci produkuje pouze větší překážky, se kterými se museli vypořádávat navíc.

Odsouzení antisemitismu

144. To, že takové perzekuční metody jsou zcela v rozporu s správným duchem katolické církve je uveden v dekretu posvátné kongregace svatého úřadu v 25. března 1928: Katolická církev se obvykle modlí za židovské lidi, kteří byli posli božského zjevení až do doby Krista; a to, přes, vskutku, na účet své duchovní slepoty. Ovládaný touto láskou, apoštolský stolec chránil tento lid před nespravedlivým útlakem a stejně jako s každým druhem závisti a žárlivosti musí být napříč národy nesouhlaseno, tak mimořádným způsobem musí být ta nenávisť, která je obecně nazývaná antisemitismus (*Acta Ap. Sedis*, 20, 1928).

Pronásledování pouze zvýší zlo

Historicky dlouhá zkušenost opakovaně ukázala, že pronásledování, místo vymazání nebo zmírnění škodlivých nebo anti- sociálních rysů pronásledované skupiny, pouze zesiluje tendence, které k nim vedly. Co dříve bylo, poze mírné efektivní a začínající tendence jedinců nebo malých skupin, je zpevněné pronásledování zevšeobecněný, prudce zesílený a trvalý celek vlastností, kterému se daří na základě námitek. Oběti pronásledování věří, že najdou věčné ospravedlnění projevů takových zvláštností v samém opatření proti útlaku a pronásledování, které je měly vyléčit.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Tamtéž.

Účinky pronásledování

146. Strašné následky, které postihly společnost po vyřčení těchto slov, následky, vyplývající z neochoty světových vládců naslouchat prosby faráře Krista, o charitu a mír, které názorně ukázal jednoduchost, s jakou jsou destruktivní ideologie implantovány v myslích lidí – z dotlačení k pronásledování je pak zuřivost. Ti, kteří trpí bezpráví, se sami nezdědky stávají vyznavači nespravedlnosti. Jejich silný odpor vůči svému vlastnímu žalostnému stavu, je vede k tomu, aby konal nebo se pokoušel vykonat pomstu na těch, kteří vypadají, že si užívají více šťastné pozice. Tak jsme zjistili, že pronásledování a utlačování každého národa nebo třídy, snadno propůjčí sluch k těm, kteří využívají nelibost vůči politickým, společenským, či ekonomickým utlačovatelům, se stává, pod lehkým vlivem moderních nástrojů pro šíření myšlenek a manipulaci veřejného mínění, živnou půdou nejničivějším ideám, jejichž zastánci, i když vyznávají nejvíc násilného nepřátelství k sobě navzájem, jsou spojeni ve své společné nenávisti ke křesťanské víře.

V takovém duchu, nicméně, nemohou být výhodně splněny podobné demonstrace nenávisti, která pouze přilévá olej do ohně. Ani tak nemůže být výhodné splnění bezohledné šíření lží a pomluv. Skrze Krista, našeho Pána, který snášel utrpení a smrt z rukou zlých farizejců, on nevybídl své následovníky, aby si půjčovali zbraně pomluvy, nenávisti a pýchy od pronásledovatelů, s cílem vypořádat se s těmito nešťastnými lidmi, které farizejští zmýlili

Útoky na náboženství

147. Nadšení proti hříchu se snadno stane nadšením proti hříšníku, ale nadšení proti hříšníku brzy odhodí svoji masku a ukáže co to doopravdy je, útok, pod záminkou ochrany společnosti od samostatné sociální skupiny, při úplném základu společnosti, vyvolání neomezené zášti, povolení pro každou formu násilí, nenasytnosti, a smutku, a motor proti vyznání. Takto jsme zjistili, že antisemitismus se stane omluvou pro útočení na svatého zachránce samotného, který převzal lidské tělo jako syna Žida nedotčeného; stává se válkou proti křesťanství, jeho učení, pokynům a institucím. Antisemitismus¹⁷¹

¹⁷¹ Tamtéž.

se pokusí uvést do rozpaků církev tím, že její alternativou je buď se spojit s antisemity v jejich celkovém odmítnutí jakékoliv úcty, nebo ohledu na cokoliv židovského, čímž přičlení sama sebe s antisemity v jejich kampaních hanobení a nenávisti; aneb uvést do rozpaků církev tím, že ji zapojí do machinací a bojů profánní politiky, přisuzování světských a politických motivů k její legitimní obraně křesťanských principů spravedlnosti a lidskosti. Podobně jako nezbedné děti hovořily o Kristu, našem Spasiteli, tyto rozsévači neshod si stěžují choti Krista: „K čemu tedy musím připodobnit lidi tohoto pokolení? Komu se podobají? Jsou jako děti sedící na tržišti, volají na sebe: „My jsme vám hráli, a vy jste netancovali; zpívali jsme žalozpěvy, a vy jste neplakali.“ (Lukáš 7:31-32).

Církev je odpovědí na antisemitismus

148. Chcete-li na tuto výzvu odpověď církve, ta je jednoznačná a neměnná. Její odpověď není určena žádnému světskému politikovi, ale spíš její věrnost k pravdám odkázal její vazbu jejího Božského zakladatele, a zachovány v původní čistotě v jejím lůně pomocí osobní asistence Ducha svatého: pravdy, které odhalují to, čeho lidský rozum sám nemůže nikdy dosáhnout, zatímco oni znovu potvrdili a zdokonalili poznání těchto pravd, které je důvodem člověka, prostého vášně a sobeckosti, může doufat, dosažení svého vlastního souhlasu. Její obavy nesouvisí s politickým vítězstvím a triumfy, s politickou angažovaností státu a prostředky politiků; a proto, ona není žádným rozumem zabývajícím se problematikou týkající se židovského národa, které leží v rámci těchto čistě světských sférách. Důkladně jsme si vědomi, že velká rozmanitost okolností, ve kterých se Židé z různých zemí ocitnou, vede k velmi odlišným problémům v praktickém řádu, církev si ponechává příslušnou pravomoc k řešení těchto problémů. Církev trvá pouze na tom, že žádné řešení není to pravé řešení, pokud to odporuje velmi náročným zákonům spravedlnosti a lásky. Její jedinou péčí je, že péče o pravdu zavázala, aby se zachovala neporušená a že její děti budou ochráněni před chybou a hříchem; že principy života učily svého zachránce být neseny v na jejich celistvosti; A přes její dobročinnost na zemi, může být předloženo co největší množství duší k jejich věčnému životu na nebi.¹⁷²

¹⁷² Tamtéž.

Jak už bylo správně řečeno: „Ctižádost mužů je tisíc věcí; touha církve, je jen jedna, spása duši“ (E. Rodocanachi, *Svatý stolec a Židé*).

Náboženské obavy Židů

149. Postavení židovského národa je unikátní, a zaujímá výjimečné a bolestivé místo v obrovské sérii tohoto historického vývoje. Dochází k paradoxu, kdy jsou předmětem zvláštní prozřetelnosti pro ně vyhrazených, nade všechny národy na světě; za to, že odmítli prozřetelnost, tím vložili jako překážka blok rozporu do historie všech ostatních národů; Přesto je stále předmětem tajemného uchování stejné prozřetelnosti Boží. Hořkost, se kterou se křesťanské vědomí pravidelně vytýkalo židovskému lidu, za jejich odmítnutí osoby Krista, jakož i pro jejich postoj vůči křesťanství, a stejně jako hořkost, se kterou židovský národ reagoval na tyto výtky, ukazují důvod jejich samotné ostrosti, že konflikt vyprahlý dotčených, jsou otázkami ideologickými, a dotýkají se hmotných statků více než duchovních hodnot. Velká ostrost takových výtek svědčí o znalosti sdílené všemi zúčastněnými, že lidská je nejvyšší hodnota leží v oblasti svobody, s jeho souvztažností mravní odpovědností pro dobro nebo pro zlo, čímž nabízí jasný, případně bolestivé, svědectví nadřazenosti duchovního nad materiální ideály jako měřící tyč lidské hodnoty. Z poučení načerpaného z tohoto svědectví demonstrují podobně jako naprosto neschopné nějaké filozofie, která sahá pouze v rámci tělesné nebo hmotné sféry, je dosažení řešení tohoto konfliktu. Platné důvody a křesťanská víra nám nabídnou, aby vzhlíželi k duchovním prostředkům, ne k násilí, síle, nebo krutě donucovacím opatření.

Přeměna Židů

150. Hodina a způsob návratu židovského národa jako celku do jejich Otcova domu v Kristově církvi zůstane Božím tajemstvím. Kde takový návrat nastane v případě, jedinců, to by mělo přijít jako výsledek, nikoli z indiskrétního proselytismu (snaha získat nové stoupence), ne z pohnutek, které způsobí, že dokonce vrhne stín ze světské prospěšnosti nebo hmotný zisk, ale z přesvědčení, vyplývající z přemítavého studia a volně tvořen v duchu pokory a sebeobětování. Každý jiný předpoklad na podílení se¹⁷³

¹⁷³ Tamtéž.

na křesťanství je v rozporu s výslovným přáním církve; každá jiná metoda na podílení se těch, kteří přijali katolickou víru, vede jen k vážnějším zlům než ty, které nastanou události v otevřeném přetrvávání odmítání přijmout katolické učení, protože to by z něho vyplývalo jenom pokrytectví.

Výzva k modlitbě

151. Naše víra nám nabízí se těšit dopředu na den, kdy znovu Žid a nežid budou spojeni v svém Otcovském domě a k upřímnému modlení za urychlení jeho příchodu. Obzvláště hledáme všemocnou přímluvu sváté Matky Boží, její dcery Izraeli, že tím ve slovech petici předložené otcům Vatikánského koncilu a podepsáno 570 z nich, může být splněna vrchní touhou jejím vlastním vznešeným chvalozpěvem: „Pomohl Izraeli, jeho služebníku, s vědomím svého milosrdenství, přestože mluvil k našim otcům, Abrahamovi a jeho potomkům navěky.“ (Lukáš 1:54-55).

Dělat pravdu

152. Je jasné, že naší povinností je žít k usnadnění návratu, pokud je to v lidských silách. To budeme dělat praxí pravdy v opatrnosti a v přísné spravedlnosti, stejně jako v bohaté charitě. V zájmu pravdy, nechte nás podporovat takové práce jako šíření znalostí a zbavit se pomluv, lží, a nepodloženého obviňování. V zájmu spravedlnosti a charity, současnost představuje takové příležitosti, které nemají obdoby v historii světa. Obrana přirozených práv jedinců a rodin, péče o bídny, kteří žádají o charitu a milosrdenství, energické odsouzení antisemitismu a rasismu kdekoli se k nim někdo hlásí, a spolupráce v zájmu veřejného pořádku s lidmi dobré vůle, kteří z jejich srdcí odmítnou hrubé chyby materialismu – pro tyto konce, nechte nás využít našich možností.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Tamtéž.